

İSLAMCI BASINDA ADNAN MENDERES İMAJI (1950-1954)

Hacı Veli Gök*

Öz

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'ni iktidarı döneminde en çok zorlayan ve kendisine karşı büyük oranda halk desteğini alan parti olarak değerlendirilmektedir. 1946'da kurulmasının ardından CHP'ye karşı etkin bir muhalefet sergileyen DP, 1946 genel seçimlerinde CHP'yi iktidardan indirebilmeyi başaramamıştır. Ancak takip eden bir diğer seçim olan 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde basının bir kısmının ve halkın büyük çoğunluğunun desteğini almayı başaran DP tek başına iktidar olmayı bilmiştir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden İslamcı basın ise bu süreçte Menderes'e vermiş olduğu desteği ile kayıtlara geçmiştir. Ulusal basının kısmen İslamcı basının ise büyük çoğunluğunun desteğini almayı başaran DP'nin bu başarısının ardında şüphesiz ki güttüğü liberal politikalar ve din hürriyeti kapsamında vermiş olduğu beyanlar büyük bir rol oynamıştır. CHP Dönemi'nde dini söylem ve eylemlerin laiklik kapsamında süzgeçten geçirilerek bir takım düzenlemelere tabi tutulması, gerek halk gerekse İslamcı basın nezdinde bir bıkkınlık hali yaratmıştır. Oysaki Menderes'in adeta özgürlüklerin timsali bir anlayışla Türk siyasi hayatına atılması, özellikle İslamcı basının bu yönde kendisine tam destek vermesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslamcı Basın, İslamcı Dergiler, Adnan Menderes, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi.

* Dr., İçişleri Bakanlığı, Kayseri-İncesu/ Türkiye/ gokhaciveli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7419-0271, Bahçelievler Mah. Murat Sok. No: 6, Daire: 14, İncesu/Kayseri

Adnan Menderes Image in Islamist Press (1950-1954)

Abstract

The Democratic Party, founded on 7 January 1946, is considered to be the party that pushed the Republican People's Party the most during its time in power and received a large proportion of popular support against it. The DP, which was actively opposed to the CHP after its formation in 1946, failed to remove the CHP from power in the 1946 general elections. But the DP, which succeeded in securing the support of some of the press and the vast majority of the public in the May 14, 1950 general election that followed, has known about being in power alone. The Islamist press, which is the subject of our investigation, has been recorded with its support to Menderes in this process. Behind the success of the DP, which managed to gain the support of the majority of the national press in part of the Islamist press, there is no doubt that the liberal policies and religious freedom have played a big role. During the CHP Era, religious discourse and actions were filtered through secularism and subjected to a number of regulations, creating a state of exasperation with both the public and the Islamist press. However, the expulsion of Menderes into Turkish political life with an understanding of freedoms has enabled the Islamist press to give its full support in this direction.

Keywords: İslamist Press, İslamist Magazines, Adnan Menderes, Democratic Party, Republican People's Party

Giriş

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından, Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif olarak 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası kurularak çok partili hayata adım atılmıştır. Ancak muhalif partilerin Türk demokrasi tarihindeki ömürleri uzun soluklu olmamış ve kuruluşlarından kısa süre sonra çeşitli gerekçelerle kapatılmışlardır.¹ Bu süreç içerisinde 1938'de Mustafa Kemal Atatürk vefat etmiş ve İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu dönem itibari ile Türkiye'nin demokrasi serüveni iç ve dış dinamiklerin bir ürünü olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından kısa bir süre sonra tüm dünyayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı, dolaylı yönden Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Özellikle Sovyet Rusya'nın savaş sürecinde Türkiye'den toprak talebinde bulunması, Türkiye'nin bu süreçte Batı ile yakınlaşmasında önemli bir neden

¹ Mete Tunçay vd.; *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C 4, İstanbul 1995, s.122.

olmuştur.² Yine savaş neticesinde totaliter devletlerin bu savaştan yenik ayrılmaları ve serbest seçimlere dayalı çok partili hayatla idare edilen yönetimlerin önem kazanması, Türk siyasi hayatının yönünün belirlenmesi açısından da önem arz etmiştir.³ Bunun yanında iktidar partisi tarafından alınan siyasi, ekonomik ve sosyal tedbirler, Türk halkında ister istemez bir bıkkınlık yaratmıştır.⁴ İşte tam da bu noktada ülkede gitgide artan muhalif tablonun temsilcileri Türkiye Büyük Millet Meclisinde bu rahatsızlığı dile getirme olanağı yakalamışlardır. CHP içerisinde ortaya çıkacak olan bu muhalif kesimin temel güç kaynağı ise savaş ortamından bunalan ve yorulan bir kesimden kaynaklanmaktadır.⁵ Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve bütçe görüşmelerinde somut olarak kendisini gösteren bu muhalefet 7 Haziran 1945 tarihinde CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından, “Dörtlü Takerir” olarak bilinen önergelerini CHP Grup Başkanvekilliğine vermeleri ile kendisini belirgin bir şekilde göstermiştir.⁶ Dörtlü Takeriri izleyen süreç, bahse konu dört isim tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti’nin kurulması ile neticelenmiştir.⁷ DP, kurulmasının ardından teşkilatlanma çalışmalarına hız vermiş ve yurdun birçok bölgesinde teşkilatlanmaya başlamıştır. Kısa süre devam eden hazırlıkların ardından 21 Temmuz 1946’da DP muhalefet olarak girmiş olduğu ilk seçimlerinde iktidar olmayı başaramamıştır.⁸ 1946 seçimlerini takip eden bir diğer genel seçim olan 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde ise DP bu sefer büyük bir fark ile iktidar olmayı bilmiştir.⁹ DP’nin iktidar olması ile Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes

-
- ² Bülent Akkaya, *Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin İç Güvenliği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2010, s.12; Süleyman Tüzün, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi (1939-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.96; Pınar Kaya Özçelik, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 65, S. 3, 2010, s. 165.
 - ³ Celal Çakmak, *Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Arasındaki Siyasi Çatışmanın Karşebir’e Yansımaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s.17-19.; Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.43.
 - ⁴ Züleyha Çakmak Aşçı, *İsmet İnönü Döneminde Uygulanan İç Politikanın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s.42.
 - ⁵ Yelda Tutar, *1961 Yassıada Duruşmalarının İstanbul Basınına Yansımaları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2009, s.14.
 - ⁶ Cihat Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1970, s.131-133.
 - ⁷ Fatma Alev Atayakul, *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950- 1954-1957)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.90.
 - ⁸ TBMM Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuculari/secim3_tr.pdf. (17.02.2024)
 - ⁹ YSK Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>.(17.02.2024); Erol Tuncer, *1954 Seçimleri*, Tesav Yayınları, Ankara,

başbakan ve Refik Koraltan ise TBMM Başkanı seçilmiştir. DP almış olduğu %55,2 oy oranı ile TBMM’de 416 milletvekili ile temsil edilmiştir.¹⁰ Böylece Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk defa iktidar değişmiş ve bu durum DP’ye önemli bir güç kazandırırken, CHP’nin ise itibar kaybetmesine neden olmuştur.¹¹

Bu bağlamda, Türkiye’nin bahse konu demokrasi serüveninde basın etkin bir rol üstlenmiştir. Basındaki değerlendirmelerin toplumun her kesiminde bir karşılık bulduğu kesindir. Bu nedenle, hükümetler tarafından Türk basını önemsenmiş hatta kontrol altına alınmak istenmiştir. DP’nin iktidar olma yolunda birçok özgürlükçü vaatlerde bulunması, tek parti döneminde kontrol altında tutulan basının geniş bir desteğini görmüş olması bir gerçektir. Bu destek öylesine yoğun bir şekil almıştır ki, Demokratlar iktidar olmalarının ardından, her gördükleri gazeteciyi, “*siz kazandınız, siz çalıştınız, bu bayram sizin eserinizdir*” şeklinde taltif etmişlerdir. Basının gücünün çok iyi farkında olan Menderes’in basına verdiği önemi Menderes Hükümeti’nde hem devlet bakanı hem de basın ilişkileri sorumlusu olan Mükerrer Sarol altını çizerek belirtmiştir. Bu bağlamda Menderes Dönemi basın politikası, “*yandaş basını*” ödüllendirmek, muhalif basını da “*özendirmek*” ya da baskı altına almak doğrultusunda seyretmiştir.¹² Bu dönemde basın ile olan ilişkiler tarafların birbirlerinden karşılıklı beklentilerinin uyuşması şeklinde tezahür etmiştir.¹³ Türk basını içerisinde İslamcı basın ise çok önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu basının ciddi bir okuyucu kitlesi olduğu bilinmektedir. XIX. yy’ın sonundan II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar etkinliğini gösteren İslamcı basın, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte başlatılan devrim hareketleri ile birlikte güç kaybetmeye başlamıştır. Ancak bu durum 1945’te¹⁴ çok partili hayata geçilmesinden mütevellit kısmen sağlanan özgürlük ortamı ile son bulmuş ve bu ortamdaki yararlanan İslamcı basın yeniden etkin olmaya başlamışlardır. DP’nin iktidar olması ile birlikte İslamcı basının, geniş bir

2011, s.3.; Sinan Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S 6, 2004, s.148; Ahmet Hamdi Başar, *Demokrasi Bubranları*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1956, s.79.

¹⁰ “Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı Olması İhtimali Kuvvetleniyor”, *Zafer*, 20 Mayıs 1950, s.1.; “Cumhurbaşkanı Namzedi: Bayar”, *Zafer*, 21 Mayıs 1950, s.1.; “C. Bayar Cumhurbaşkanı”, *Zafer*, 23 Mayıs 1950, s.1.; “Meclis Başkanı Adayı da Koraltan”, *Zafer*, 21 Mayıs 1950, s.1.; Ahmet Gülen, “Demokrat Parti Döneminde Siyasal Şiddet”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 72, 2023, s. 147.

¹¹ Bekir Koçlar, Yunus Özduygün, “Demokrat Parti’nin İktidara Gelişinin Türk Basınındaki Yansımaları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 4, S. 13, 2017, s. 290.

¹² Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 51, S. 1, 1996, s. 486-488; Vahap Uluç, “Otoriterizm Açısından Demokrat Parti”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 23, 2022, s. 235.; Hamza Çakır, Deniz Elif Yavalar, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 3, 2017, s. 260.

¹³ Seren Güven, Selim Hilmi Özkan, “Demokrat Parti’nin İktidara Gelişinde Basının Rolü (1950 Seçimleri ve Basın Faaliyetleri)”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, 2023, s. 138.

¹⁴ DP’den önce 24 Temmuz 1945’te İstanbul’da Milli Kalkınma Partisi adı ile muhalif parti kurulmuştur. Bkz. Orhan Özacun, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2002, s. 209.

teşkilatlanma başarısı gösteren, halk ile iyi bir iletişim yakalayan ve dini söylemleri ile öne çıkan DP'yi desteklediği görülmektedir.¹⁵ Özellikle DP'nin, CHP karşıtı söylemleri, bunun yanında İslami camia ve muhafazakârlara karşı yumuşak yaklaşımı, DP'nin İslamcı basın tarafından desteklenmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda DP iktidarında 1950-1960 arasında DP ile İslamcı basın ilişkileri noktasında genel manada taraflar arasında olumlu ilişkilerin güdüldüğü bir gerçektir.¹⁶

1. Görsel Sanatlar Üzerinden CHP Eleştirisi ve DP Savunuculuğu

1.1. Resim ve Heykel

Ehli Sünnet Dergisi'nden Pertev Zapsu'nun Kasım 1950 tarihinde kaleme aldığı “*putperestlik*” isimli yazısı CHP ve DP yöneticilerinin görsel sanatlara bakış açılarını derginin penceresinden ortaya koyması açısından önemlidir. Yazıya göre ismi açıklanmayan bir CHP'li belediye başkanı “*başının ucuna asılan bir putu*” indirmemek için direnmiş ve bu durum basına da yansımıştır. Zapsu'nun başucundaki “*puttan*” kastının heykel ya da resim olduğu düşünülmektedir. Yazar, yaşanan bu durumun aksi yönünde bir başka örnek vererek şu ifadelerle yer vermiştir: “*Demokratların Reiscumhuru da Sivas'ta asılı olan resmini bizzet eli ile indirmek gibi medeni, insani ve imani bir hareket yapmıştır.*” Demokratların Reiscumhuru tabirinden bu kişinin Celal Bayar olduğu aşikâr bir durumdur. Özetle yazar, ister heykel olsun ister resim olsun, kendisine hürmet edilen her objeyi “*put*” olarak nitelendirmiştir. Bu düşüncesini Hz. Muhammet'in sözleri ile desteklemeye çalışan yazar şu ifadelerle yer vermiştir: “*Efendimiz buyuruyor ki: Resmin¹⁷ ve heykelin, ihtiram mevkiinde bulunduğu yere rahmet melekleri giremez.*” Zapsu, buradan hareketle de, Bayar'ın ve DP anlayışının, “*put*” diye tabir edilen objelere karşı bir duruş sergilediğini buna karşılık CHP'lilerin ise bu objelere sahip çıktıklarını anlatmaya çalışmıştır. Bu bağlamda DP'nin İslami düşünce tarzı ile uyum içerisinde bulunduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.¹⁸

Zapsu'nun ifade ettiği gibi resim ve heykeltçilik alanı ile ilgili, Türk milletinin aslında çok eski çağlardan beri ilgilenmiş olduğu görülmektedir. Özellikle heykeltçiliğin, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerine kadar yaygın bir şekilde sosyal yaşamda yer aldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin erken ve orta dönemlerinde

¹⁵ Doğan Duman, “Demokrat Parti'nin İslami Gazete ve Dergilerle İlişkisi (1946-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 25, 2016, s. 127, 134.

¹⁶ Duman, *a.g.m.*, s. 127.

¹⁷ Hakka Doğru Dergisi resim ile ilgili bir hadisten örnek vererek bu konuda İslam'ın bakış açısını göstermeye çalışmıştır: “Resim yapanlardan suretleri yapanlar kıyamet gününde, bu halk ve tasvir ettiklerinize siz ruh veriniz, ihya ediniz, diriltiniz diye azap görürler.” Bkz. “Methodilmek, Resim Yapmak”, *Hakka Doğru*, C. 7, S. 163, 3 Nisan 1950, s. 5.

¹⁸ Pertev Zapsu, “Putperestlik”, *Ehli Sünnet*, S. 92, C. 4, Kasım 1950, s. 12.; “İslam'da Resim”, *Ehli Sünnet*, C. 5, S. 101, Ağustos 1951, s. 13.

ise heykelcilik Türk toplumunda eskisi kadar yer edinememiştir. Ancak bu dönemde dahi heykelcilik devlet yöneticileri tarafından tamamıyla yasaklanmamıştır. Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren bazı Osmanlı padişahlarının rölyef olarak kabul edilen madalyon siparişi vermeleri ve geçmiş dönemde yapılmış olan heykelleri zarar görmemeleri adına koruma altına aldirmaları bu sanata karşı kapıların tamamen kapatılmadığının birer göstergesidir. Geç dönem Osmanlı devrinde ise padişahların bilgisi dâhilinde heykel sergilerinin gerçekleştiği bilinmektedir. Son dönem Osmanlı devrinde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin açılması ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurularak burada heykelcilik eğitiminin kurumsallaşması, heykelin ve heykelciliğin Zapsu'nun ifadesi ile birer "pu" olarak görülmediğinin bir göstergesidir.¹⁹ Yine Zapsu, DP'nin Cumhurbaşkanı düzeyinde bahse konu sanatlara İslami çerçeveden bakarak ilgi duymadığını ima etmiş olsa da, 1 Ocak 1953 tarihinde geliri Atatürk heykellerine harcanmak üzere Ankara'da, İstanbul Üniversiteli sporcular ile Ankara Üniversiteli sporcuların bir futbol müsabakası düzenlendiği gerçeği göz önüne alındığında, DP'lilerin de kendi iktidarları döneminde Zapsu'nun dile getirdiği bir ideolojiyle heykel ve heykelciliğe bakmadıklarını göstermektedir.²⁰ Ayrıca DP'nin çeşitli dönemlerinde resim, heykel ve heykelcilik adına önemli adımlar atıldığı bilinmektedir. Bunlara örnek olarak; 24 Haziran 1950 tarihinde resim sanatının gelişimine katkı sunmak adına Subaşı Resim ve Heykel Galerisinin kurulması²¹, 29 Nisan 1952 tarihinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bahçesindeki Mimar Sinan Heykelinin açılış törenine Başbakan Adnan

¹⁹ Aysel Tursun, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Heykel*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2019, s. 51.

²⁰ "Ankara Üniversitelileri", *Akşam*, 1 Ocak 1953, s. 3.; Milli Türk Talebe Birliğinin 1 Ocak 1953 tarihli basın açıklaması: "Milli Türk Talebe Birliği Başkanı dün muhtelif birlik meseleleri hususunda gazetecilere şu malumatı vermiştir: Birlik, İstanbul Üniversitesi bahçesine Atatürk heykelini dikirmek için teşebbüse geçmiş ve bu iş bugün için faaliyet sahasına dökülmüştür. Bugüne kadar 125,000 lira heykel hesabına yatırılmış olup, projenin 165,000 liraya ihalesi yapılmıştır. Heykel gelecek 10 Kasımda bitmiş olacaktır. Eserde Atatürk, gençlik adına bir erkek ve bir de kız figürleri vardır. Eserdeki kız figürü için 1952 Avrupa güzellik kraliçesi Günseli Başar poz vermeyi kabul etmiştir. Keza Kadıköy kız enstitüsü de Günselinin giyeceği elbiseyi hazırlamaktadır. Ayrıca Atatürk'ü mefkûre haline getirmek için müsabaka tertip edilmiştir. Bu müsabakada Atatürk'ün muayyen bir cephesi mevzu olarak verilecek ve en iyi ifadelendiren eser sahibine Atatürk heykeli projesini kazanmış olan heykeltıraşlar tarafından 5000 lira mükâfat verilecektir. Üniversite ve şehrin büyük meydanlarında, memleket için çalışmış kimselerin büstlerini diktirmeği karar altına almış bulunuyoruz. Bu hususta ayrıca bir de anket tertip edeceğiz. Üniversitenin giriş kapısı ile merkez binası arasındaki yola İnkılâp Yola adını verdiren birliğimiz. Üniversite için çalışmış olanların büstlerini buraya dikmek tasavvurundadır. Birliğin teşkilatı gün geçtikçe genişlemektedir." Bkz. "Üniversite Avlusuna Dikilecek Heykel", *Akşam*, 1 Ocak 1953, s. 5.

²¹ *BCA*, 30.01.00.00.17.98.22.

Menderes'in davet edilmesi²², 18 Ocak 1954 tarihinde Ankara Üniversitesi önüne Atatürk heykelinin dikilmesinin kararlaştırılması²³ verilebilir.

Ancak tüm bu faaliyetler İslamcı basında memnuniyetsizlik yaratmaktadır. Serdengeçti Dergisi'nden Sabri Baki, yılda 1.890.000 TL'nin çiçek, çelenk ve heykellere ayrıldığını dile getirerek bunların imali için devletin bir servet harcadığının altını çizmiştir.²⁴ Bununla birlikte İnönü heykellerinin ve resimlerinin bazı belediyelerce kaldırılması ise İslamcı basında memnuniyetle karşılanmıştır. Bu sevincin kaynağı ise şu ifadelerle açıklanmıştır: “Bir zamanlar Kur'an yazılarını mermerlerden kazıyanların bugün isimleri kazınıyor. Resimleri karaya boyanıyor. Hem, Allah bu günleri ona gösteriyor.”²⁵ Heykellere karşı muhalif duruşunu her fırsatta okuyucuları ile buluşturan Sebülürreşad Dergisi ise bu duruşunu bazı DP milletvekillerini referans göstererek somutlaştırmaya çalışmıştır. Buna göre, DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen'in şu ifadelerine yer vermiştir: “Cenazelere, heykellere çelenk koymak firavunlara mabsus bulunduğunu ve küfür olduğunu söylemiştir.”²⁶ Tüm bunlar ışığında İslamcı basın, görsel sanatlar karşısında DP'yi her ne kadar İslamcı düşünce ile özleştirmeye çalışsalar da DP dönemi görsel sanat faaliyetleri aslında İslamcı basının bu konuda bir nevi niyet okuduklarını göstermektedir. Bu bağlamda bazı DP'lilerin görsel sanatlar noktasında İslamcı basın ekseninde düşüncelerini tüm DP'ye mal etmek tutarsız bir davranış olacaktır.

2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması ve Din Dersleri Bağlamında Menderes Hayranlığı

2.1. Türkçe Ezan Meselesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemi, Cumhuriyetin ise ilk dönemlerinde ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi gibi düşüncelerin mevcut olduğu bilinmektedir.²⁷ Bu doğrultuda ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi konusu Cumhuriyet Dönemi'nde yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar neticesinde Atatürk Dönemi'nde ezanın Türkçeleştirilmesine karar verilmiş ve ilk Türkçe ezan 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul'da bulunan Fatih Cami'sinde okunmuştur. İşte bu tarihten itibaren Arapça ezan yasağına karşı en büyük direniş İslamcı basın tarafından

²² BCA, 30.01.00.00.20.113.6.

²³ BCA, 30.18.01.02.134.113.11.

²⁴ Sabri Baki, “Heykel”, *Serdengeçti*, C. 6, S. 19, Kasım 1952, s. 18.

²⁵ “Boynuna İp Takılan Heykel”, *Sebülürreşad*, C. 6, S. 131, Ağustos 1952, s. 96.; “İlahi Bir Tecelli”, *Sebülürreşad*, S. 4, C. 86, Eylül 1950, s. 176.

²⁶ “Bir Usul-ü Fıkıh Meselesi”, *Sebülürreşad*, S. 6, C. 128, Haziran 1952, s. 46.; Hakka Doğru Dergisi'nde İslamcı basında muhalefete uğrayan heykel konusuna farklı bir açıdan yaklaşılmış ve rüyada heykel görmenin hayırla vesile olacağı dile getirilmiştir. Bkz. “Rüya Tabirleri”, *Hakka Doğru*, C. 7, S. 177, 22 Mayıs 1950, s. 7.

²⁷ “Hutbelerin, namaz surelerinin Türkçe okunması gerektiğini öne süren ilk Türk aydını Ali Suavi olmuştur. Bkz. Şükrü Şur, *Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidar*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 92.

gösterilmiştir.²⁸ Bu direnişte İslamcı basın çözüm noktası olarak CHP yönetimi ile bir yere varamayacağını anlamış ve meselenin halli için tüm umudunu 1950 genel seçimleri ile iktidara gelen Başbakan Adnan Menderes'e bağlamıştır. Bu doğrultuda basın-yayın yolu ile Menderes'e sorunun çözümü noktasında çağrılar gerçekleştirmişlerdir. Kamuoyundaki yüksek beklenti nedeniyle DP'nin ilk döneminde 16 Haziran 1950 tarihinde, Ramazan ayı öncesinde ezanın Arapça olarak okunması serbest bırakılmıştır.²⁹ Arapça ezan ve kamet okuyanlar hakkında ceza hükmü koyan Türk Ceza Kanunu'nun 526. Maddesi TBMM'nin 16 Haziran 1950 tarihli oturumunda kabul olunan 5665 sayılı kanunla değiştirilmiş ve bu hüküm maddeden çıkarılmıştır.³⁰

Bu durum bazı CHP Milletvekilleri tarafından memnuniyetsizlikle³¹ karşılanırken İslamcı dergilerde büyük bir sevinçle karşılanmış ve ezanın tekrardan Arapça şeklinde dönüştürülmesinin mimarı olan Menderes, iktidarının henüz ilk yılında İslamcı basının teveccühünü kazanmayı bilmiştir. Bu duruma örnek olarak Sebilürreşad Dergisi'nin Haziran 1950 tarihli sayısı örnek gösterilebilir. Bahse konu sayıda, 187 üniversite öğrencisi adına Alaattin Yılmaztürk tarafından Menderes'e hitaben bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda aynen şu ifadeler yer almıştır: “*Bütün İslam âleminin, Müslüman Türk camiası ve Türk gençliğinin en derin sevgi ve muhabbetini kazandıran Ezan-ı Muhammedi'nin asli şekline müsaade ile demokrasinin kabul ettiği hakiki vicdan hürriyetine doğru ilk adımı atmış olan Başbakanımızı, biz İstanbul Üniversitesi gençliği de bütün ruhumuzla tebrik ederken, vatan, millet ve din hizmetinde hayırlı muvaffakiyetler diler, samimi hürmet ve selamlarımızı arz ederiz.*”³² Derginin aynı sayısında 84 üniversiteli adına Orhan Cahit Doğru tarafından Menderes'e hitaben ikinci yazı kaleme alınmıştır. Yazıda, “*Müslüman Türk'ün vicdan ve din hürriyeti üzerindeki tehditleri kaldırma ve hakiki laikliğin temellerini atma yolunda Ezan-ı Muhammedi hususundaki kararımıza biz İstanbul Üniversitesi gençlerinin ruhuna tercüman olduğunu saygılarımızla arz ederiz.*”³³ ifadelerine yer verilmiştir. Hakiki laiklik terimi aslında DP'nin I. Hükümet programında yer alan bir kavramdır. Programın ilgili bölümünde şu ifadeler yer almıştır: “*İrticai tabrike asla müsaade etmemekle birlikte din ve vicdan hürriyetinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakiki laikliğin manasını biz böyle anlamaktayız.*”³⁴ Yine, programda inkılaplar millete mal olmuş şeklinde sınıflandırılmıştır.³⁵ Bu durum bazı basının

²⁸ Hacı Veli Gök, “CHP İktidarının Son Döneminde Türkçe Ezan Uygulaması Karşısında İslamcı Basın (1947-1950)”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, S. 10, Aralık 2022, s. 846.

²⁹ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ezanin-turkcelestirilmesi/> (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2024)

³⁰ *BCA*, 30.01.00.00.51.306.2.

³¹ *BCA*, 30.01.00.00.41.242.2.

³² Alaattin Yılmaztürk, “Sayın Başbakan Adnan Menderes”, *Sebilürreşad*, S. 4, C. 81, Haziran 1950, s. 96.

³³ Orhan Cahit Doğru, “Sayın Adnan Menderes Başbakan”, *Sebilürreşad*, S. 4, C. 81, Haziran 1950, s. 96.

³⁴ Kocaçimen, *a.g.t.*, s. 14.

³⁵ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 289-290.

dikkatinden kaçmayarak şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.³⁶ Özetle, İslamcı basında Arapça ezan yasağının kaldırılması laikliğin bir gereği olarak yorumlanmıştır. Zira Türkiye’de bulunan diğer tüm din temsilcilerinin istedikleri dil ile ibadet etmeleri ve ibadete çağrılmaları laiklik kapsamında hoş karşılanırken, Müslümanları ibadete davet eden çağrının dili konusunda bir takım yaptırımlara gitmek, “*hakiki laiklik*” kavramının İslamcı basında vurgulanmasına neden olmuştur. Böylece Menderes’in getirmiş olduğu bu yenilik İslamcı basında aslında Atatürk Dönemi’nde anayasaya konulan laiklik kavramı ile birebir uyduğu vurgulanmıştır. Özetle İslamcı basının buradan çıkardığı sonuç, Arapça ezan yasağı kapsamında Menderes iktidarına kadar laiklik anlamında yanlış bir uygulama süregeldiği şeklinde olmuştur.

Arapça ezan yasağının Menderes iktidarı ile kaldırılması Ehli Sünnet Dergisi’nin de dikkatinden kaçmamıştır. Dergi Arapça ezan yasağı ile ilgili CHP’yi sorumlu tutarken, CHP içerisinde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’yü farklı kategorilerde değerlendirmiştir. Buna göre, ezanın Türkçe okunması meselesi Atatürk zamanında ortaya çıkmıştır. Ancak Atatürk, Türkçe ezan okumayı kanunen bir zorunluluk olarak kabul ettirmemiştir. İşte bu noktada İnönü’ye yüklenen dergi şu ifadelerle yer vermiştir: “*İnönü, bir iş yapabildim zannı ile bunu kanunlaştırdı, bu hususta ceza kanununa bir madde ilave ettirdi. Bu madde, ne ilme ne de hukuk esaslarına uyuyordu. Bilakis, Anayasamıza çirkin bir aykırılık, insan haklarına zalimane bir darbe, Türk milleti arasında derin bir ayrılık koyuyordu. Türkiye dâhilinde yaşayan Yahudi ve Hıristiyan ibadethanelere sokulmayan bir memnuniyet, İslam ibadethanesine haksızca sokulmuş ve iman hürriyetini kırbaçlamıştır.*”³⁷ Türkçe ezan uygulamasından İnönü’nün sorumlu tutulduğu bu ifadelerin ardından dergi sözü Menderes’e getirmiştir. Buna göre, Arapça ezan yasağının haksızlığı karşısında gerek CHP gerekse DP yönetimlerine karşı şiddetli bir şekilde mukavemet gösterilmesine rağmen “*Halk Partisi’nin sağır kulakları*” bu feryatları duymamıştır. Bu feryatlar karşısında DP’nin ilk başbakanı olan Menderes, çağrılara kayıtsız kalmayarak Arapça ezan yasağını³⁸ kaldırmıştır.

³⁶ Nihat Erim, “1951’in Başında Düşünceler” isimli yazısında bahse konu durum karşısında Menderes’i şiddetle eleştiren yazarların başına gelmektedir. Erim konu ile alakalı şu ifadeleri kullanmıştır: “DP’nin ilk hükümet programı ilgi ile beklenmiştir. Bay Menderes’in Meclis kürsüsünden okuduğu program, Cumhuriyet tarihine bir başbakanın ilk defa olarak halka mal olmuş ve halka mal olmamış inkılaplar tefriki yapmış olması gibi bir karakterle geçecektir.” Bkz. Nihat Erim, “1951’in Başında Düşünceler”, *Ulus*, 1 Ocak 1951, s. 3.

³⁷ “Çirkin Bir Din Düşmanlığı”, *Ehli Sünnet*, S. 4, S. 86, 15 Haziran 1950, s.14.

³⁸ Ehli Sünnet Dergisi, Arapça ezan yasağının kaldırılmasının duyulan memnuniyeti okuyucularından kendilerine gelen mektuplarla somutlaştırmak istemiştir. 15 Temmuz 1950 tarihli sayısında İzmir-Uzunyol’dan Mehmet Şükrü isimli bir vatandaşın mektubunu yayınlamıştır. Mektubun bir kısmında şu ifadeler yer almaktadır: “Allahuekber, bilmem bu nida sizin neden hoşunuza gitmiyor? 18 milyon Türk-İslam camiasının özlediği bu nida-i ilahiyi bir an evvel beklediğini bilmiyor muydun? Çok şükür ki, DP Menderes kabinesi 1300 küsur yıllardan beri ecdadımızın bize ulaştırdığı bu ilahi emanetin minarelerimizde yine okunması Ramazan-ı Şerifle yine müjdelediler. Milletin özünden anlayan büyüklerimize canla başla teşekkür ederiz.” Bkz. Mehmet Şükrü, “İzmir’den Bir Mektup”, *Ehli Sünnet*, S. 4, C. 88, 15 Temmuz 1950, s. 14.; Arapça ezan yasağının Menderes tarafından kaldırılmış olması konusunda bazı araştırmacılar, bu adımın oy

Dergide geçen en ilginç detay ise Arapça ezan yasağını kaldıran Menderes'ten benzer konularda daha radikal kararlar alınmasının beklenmesi olmuştur. Buna göre, Menderes Hükümetinin ilk icraatı olan Arapça ezan yasağının kaldırılmasını müteakiben atılması gereken adımlar şu başlıklar altında sıralanmıştır: “*Arapça Tekbir, Sürre Alayı, Fes, Sarık ve Ayin Serbestisi gelecek midir?*”³⁹ Buradan anlaşılan, Ehli Sünnet Dergisi, Menderes'ten inkılapların temel dinamikleri ile oynamasını istemektedir. Bu durum ise dergide Menderes'in bir başbakandan ziyade bir Osmanlı Sultanı olarak görüldüğüne işaret etmektedir.⁴⁰ İslamcı basının inkılaplar ve CHP Dönemi'ndeki bir takım uygulamalar noktasında rahatsız olduğu temel konular olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda Menderes'ten sürekli bir atılım beklemektedirler. Ancak bu atımların Menderes'in ilk iktidar döneminde atılmasının beklenmesi gerek Menderes gerekse DP tarafından hoş karşılanmadığı düşünülmektedir.

2.2. Din Dersleri

1950 genel seçimlerinden büyük bir galibiyetle çıkan ve 1960'a kadar tek başına iktidara olmayı başaran DP Dönemi'nde ortaya konulan dini söylemler⁴¹ özellikle İslamcı basın tarafından destek görmüştür. DP'nin iş başına gelmesinin ardından bazı kesimler tarafından dini yönlü hassasiyetlerin DP'ye iletilmesi ve bunun basın yayın yolu ile dile getirilmesi karşısında DP'nin bu taleplere çoğunlukla kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Arapça ezan yasağının 16 Haziran 1950 tarihinde kaldırılmış olması bu doğrultuda bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapça

kaygısı ile atılmış olabileceği yönünde bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Bkz. İdris Tetik, *Demokrat Parti'nin 1950-1960 Yılları Arasında Uyguladığı Siyasi Politikaların Türk Demokrasisine Yansımaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2015, s. 92.

³⁹ Ehli Sünnet, *a.g.m.*, s. 14.

⁴⁰ Ehli Sünnet, *a.g.m.*, s. 14.; Aynı doğrultuda bir talep de Medeni Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik olarak dile getirilmiştir. Ancak talep bu sefer İslamcı basından değil doğrudan DP içerisinden gelmiştir. Bu bağlamda DP Konya milletvekili Fahri Ağaoğlu, DP Meclis Grubunda İsviçre'den tercüme edilen Medeni Kanunun bazı kısımlarının Hıristiyan milletlere ve kilise hukukuna ait olduğunu dile getirmiş, bu nedenle bu kısımların Müslüman millete karşı uygulanamayacağını ifade etmiştir. Ancak Ağaoğlu'nun bu talebi kabul görmediği gibi bazı DP'li milletvekillerinin şiddetli hücumuna maruz kalmıştır. Bkz. “Medeni Kanunun Kilise Hukukundan Alınan Kısımları İslah ve Tadili”, *Sebilürreşad*, S. 6, C. 142, Ocak 1953, s. 266.

⁴¹ Bu söylemlere bir işaret olarak DP'nin ilk hükümet programında rastlamak mümkündür. Programda yer alan şu ifadeler dikkat çekicidir: “İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakikî lâikliğin manasını biz böyle anlamaktayız. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icap eden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız.” Bkz. Leyla Kırkpınar, “Demokrat Parti (DP) ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 36, 2018, s. 353; İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (1950-1961)*, C. 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2013, s. 759.

ezan yasağının kaldırılması benzeri bir takım uygulamaların da hayata geçmesini beraberinde getirmiştir. Bu duruma örnek olarak ilk kez devlet radyosunda dini programlar⁴² yapılmasını ve bunu müteakiben din derslerinin⁴³ ilkokullarda okutulmasını sağlayan bir takım düzenlemelerin hayata geçirilmesi verilebilir. Öyle ki 1946 sonrası DP programında ve I. Menderes Hükümet programında din dersleri mevzusunda önemli adımlar atılacağı kamuoyuna duyurulmuştur. Hiç şüphesiz ki DP, bu tarz uygulamalarında muhafazakâr kesimin büyük oran desteğini almayı başarmıştır.⁴⁴ DP döneminde gerçekleşen bu uygulama ile 7 Kasım 1950 tarihinde alınan karar gereğince valiliklere gönderilen bir genelge ile din dersleri bir program içerisine alınmış ve Türkçe derslerinden haftada birer saatin din derslerine ayrılmasına karar verilmiştir. Bu genelgenin 1949'da CHP döneminde hayata geçirilen genelgeden temel farkı ise çocukları din derslerini almak istemeyen velilerin bu durumu dilekçe ile okul yönetimine bildirmeleri zorunluluğu getirilmesi olmuştur.⁴⁵ 1953'te ise 9. ve 10. sınıf programlarına haftada birer saat olmak üzere zorunlu din dersleri konulmuştur. 1956 tarihinde alınan bir karar gereğince ise din dersleri, zorunlu ve sınıf geçmede etkili bir ders olmuştur.⁴⁶ Özetle CHP'nin son döneminde seçmeli olarak verilen din dersleri 21 Ekim 1950 tarihi itibarı ile 4. ve 5. sınıflarda zorunlu bir ders olarak yer almıştır. Bunun yanında ilk öğretmen okullarının programlarında da din dersleri yer almıştır.⁴⁷

⁴² “Dönemdeki radyo programları incelendiğinde radyo açılış saatinden sonra 19:30-19:45 saatleri arasında Kur'an-ı Kerim okunmasına başlanmıştır. Özellikle 1950-1954 yılları arasında manevi yayınların toplam yayınlar içerisindeki oranı büyük artış göstermiştir. Keza, tek parti iktidarı süresinde bu alana yönelik yayınlara pek rastlanmamıştır.” Bkz. Mustafa Tokmak, *Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 147.

⁴³ İlkokullarda din eğitimi konusunda CHP iktidarının son döneminde bir takım atılımlar olduğu görülmektedir. “Millî Eğitim Bakanlığı, 1 Şubat 1949 tarihli 2414 sayılı genelgeyle valiliklere din öğretimi hakkında serbestliğe izin verildiğini bildirmekteydi. Bu konuda bir genelge yayımlandı. Genelgede, 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokullarda ihtiyari olarak din derslerinin okutulması bildirilmiştir. Halk serbest bırakılan din eğitimine büyük bir teveccüh göstermiştir. Öyle ki 1949–1950 öğretim yılında ilkokulların 4 ve 5 sınıflarında okuyan 414.447 öğrenciden din derslerine devam etmeyenlerin sayısı 2797 Müslüman ve 3002 gayrimüslim olmak üzere toplam 5799 olup bu da % 1'lik bir orandan ibaretti.” Bkz. Gülçin Abay, *Demokrat Parti Döneminde Türk Basımında Din (1950-1960)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010, s. 33-34.

⁴⁴ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti'nin Eğitim Politikalarında Din ve Dini Okullar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 66, 2020, s. 95-96.; Kocaçimen, *a.g.t.*, s.14.; Emre Kılıç, *Demokrat Parti Dönemi Millî Eğitim Politikası (1950-1960)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2008, s. 47.

⁴⁵ *BCA*, 30.18.01.02.124.85.15.

⁴⁶ Mehmet Cem Şahin, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C.6, S. 12, 2012, s. 42.

⁴⁷ Atiye Emiroğlu, Necmi Uyanık, “Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2017, s. 58.

Tüm bunlar ışığında, DP'nin ilk döneminde din derslerinin ilkokullarda okutulması kararı İslamcı basında büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. Bu bağlamda Müslüman Sesi dergisinin 15 Aralık 1950 tarihli sayısı önem arz etmektedir. Bahse konu sayıda DP tarafından alınan bu karar, “*Son Günlerin En Mesut Olayı*” başlığı ile kaleme alınmıştır. Yazıya göre; son günlerde Türkiye’de muazzam bir hadise meydana gelmiştir. Bu hadise, Menderes kabinesine, “*tarikte en yüksek mevki verecek kadar ehemmiyetlidir.*” Buradan hareketle, dergi Menderes ve kabinesinin yerini mevkilerin en yükseğine kadar çıkarabilecek bir irtifa ile derecelendirmiştir. Dergiye göre, Menderes Hükümeti iktidara gelir gelmez vicdan hürriyeti noktasında çok büyük bir adım atmış ve din derslerinin okullarda okutulması gibi radikal bir karar almıştır. Bu karar her ne kadar CHP'nin son döneminde alınmış olsa da uygulamada din dersleri seçmeli olarak uygulama sahası bulmuştur. Bu nedenle karardan pek bir fayda sağlanamamıştır. Dergiye göre CHP döneminde bu karardan fayda sağlanamamasının temel sebebi, kararın, “*temiz bir niyet ve vicdani bir samimiyet mahsulü olmamasından*” ileri gelmesidir.⁴⁸

Dergide, CHP'nin bu konuda fayda sağlamayan bir atılımda bulunmasından dolayı, DP'nin iş başına gelir gelmez Celal Bayar ve Adnan Menderes’e açık mektuplar yazıldığı ifade edilmiştir. Bayar ve Menderes’e hitaben yazılan mektuplarda Müslüman Sesi, fikirlerini beyan etmiştir. Bu fikirlerin temelinde ise din derslerinden fayda beklenmesi ve yeni nesle dini terbiye verilmek istenmesi doğrultusunda, din derslerinin mecburi olması gerekmektedir. Dergiye göre bu süreçte, Menderes Hükümeti, beklenenden daha güzel bir karar alarak çocuklarının din dersleri almasını istemeyenlerin okul idaresine bu durumu bildirme zorunluluğunu uygulamaya koymuş, din derslerinde yapılan sınavlarını veremeyenlerin sınıfta bırakılması kuralını getirmiştir. Dergiye göre bu karar, Menderes’in samimiyetinin bir ifadesi olarak görülmektedir. Dergi bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Artık, yeni yetişen Türk yavrularının dini terbiyeden mahrum edildiklerinden, daha doğrusu dinsiz kaldıklarından duyduğumuz payansız ve deruni teessür, sevince munkalip oldu. Lakin aziz okurlarımız, hepimizden ziyade sevinmeye ve iftihar etmeye hak kazananlar Adnan Menderes ve mesai arkadaşlarıdır. Cenabı Hak onlara sonsuz başarılar ibsan etsin. Millet ve memleketeye daha büyük hizmetler ifa etmeyi nasip buyursun. Şimdiye kadar yanlış ve batıl düşüncelerle Türk çocuklarını din derslerinden mahrum bırakanları da affylesin.*”⁴⁹ Eylül 1950 tarihli Sebilürreşad Dergisi ise bu durumu daha ağır ifadelerle okuyucuları ile buluşturmuştur. Bu ifadeler şu şekilde yayına geçmiştir: “*Atatürk’ün, İnönü’nün yaptıkları biç tenkit olmayacak mı? Bunların yaptıkları şeyler iyi ise iyi demek, fena ise, baksız ve zalimane ise, milletin menfaatine, vicdan ve imanına aykırı ise bunları tenkit etmek icap etmez mi? Dirisinden korkuluyordu? Ölüsünden de mi korkulacak? Bir çeyrek asır bu milleti inim inim ineten Cumhuriyet maskesi altında en müthiş istibdat ve zulüm içerisinde kavrandıran nice masumları, astıran boğduran kimlerdi?*

⁴⁸ “Son Günlerin En Mesut Olayı”, *Müslüman Sesi*, C. 3, S. 35, 15 Aralık 1950, s. 3.

⁴⁹ Müslüman Sesi, *a.g.m.*, s.3.

Mekteplerden din derslerini kaldıran, bütün din müesseselerini seddeden, din ehlinin kökünü kurutan, ezanı Muhammediyi men eden, Allah'ın ismini ananları zindana atan kimlerdi? Çankaya'nın kapıcıları mı idi? Yoksa Halk partisinin odacıları mı?"⁵⁰ Buradan çıkan en temel sonuç, İslamcı basın Menderes iktidarından güç alarak geçmiş yönetimlerle hesaplaşma yoluna girmişlerdir. Bu hesaplaşma öylesine ileri gitmiştir ki, eleştirilerin odağında Atatürk de yer almıştır. Dönem koşulları değerlendirildiğinde tek parti iktidarında böylesi eleştiriler hoş karşılanmaz hatta müeyyide ile karşılanmıştır. Ancak DP iktidarı ile birlikte oluşan özgürlük ortamında özellikle İslamcı basın Menderes'ten almış olduğu güç ile daha açık, daha keskin ve daha korkusuzca yazılar meydana getirmişlerdir.

Buradan hareketle İslamcı basının din dersleri özelinde, iki farklı imaj çizdiği görülmektedir. Birincisi CHP ikincisi ise DP ve Menderes imajıdır. Okullarda din dersleri uygulamasından bahisle çizilen iki imaj arasında keskin bir çizgi bulunmaktadır. Bu çizgiye göre CHP, yeni nesli din ve din derslerinden mahrum bırakarak bu konuda büyük bir boşluk doğmasının baş müellimi konumuna gelmiştir. Bu yönüyle de Allah katında günah sahibi olmuştur. Öte yandan bunun tam tersi bir uygulamaya giden Menderes, toplum ve Allah nezdinde çok faydalı bir süreci başlatmıştır. Özetle İslamcı basına göre iki dönem arasında dinsel anlayış⁵¹ açıdan çok keskin bir çizgi bulunmaktadır. Bu çizgi öylesine keskinleşmiştir ki, bazı İslamcı basın, DP'nin iş başına gelmesinden aldıkları cesaretle, CHP'nin mevcut ve geçmiş yöneticilerini acımasızca eleştirmişlerdir. Bu bağlamda tüm bunlardan çıkan sonuç, Menderes politikaları, İslamcı basında onu İslam dininin koruyucusu ve kollayıcısı pozisyonuna getirmiştir.

3. Menderes'ten İstenilenler

3.1. Başbakan Menderes'e Hitaben Yazılan Açık Mektuplar ve Kendisinden Beklenenler

1950 genel seçimleri ile iktidar koltuğuna gelen Menderes'ten beklentiler⁵² daha ilk dönemi itibariyle başlamıştır. Zira oyların büyük çoğunluğunu alarak iş başına gelen Menderes, kendisini kamuoyundan gelen beklentilere de kulak vermek

⁵⁰ "Tarihi, Gayri Tarihi Şefler, Mefler", *Sebilürreşad*, S. 4, C. 87, Eylül 1950, s. 190.

⁵¹ CHP'nin dinsel açıdan DP ile arasındaki farklar için bkz. Eşref Edip, "Hakiki Laiklik ve Hakiki Cemaat-i İslami", *Sebilürreşad*, C.4, S. 84, Temmuz 1950, s. 130-133.

⁵² "Devlet olgusu, Türk siyasi tarihinde her zaman önemli bir konumdur. Devletin önemi, onun belirli yönelimler veya politik ideolojiler çerçevesinde ele geçirilmesi için gizli veya açık mücadele sebebidir. Cumhuriyet tarihimizin başlangıcından bu yana var olan bu mücadele laiklerle İslamcılar diye nitelendirilen iki grup arasında görülmüştür. Fakat 1950 yılına kadar yani DP iktidara geldiği tarihe kadar İslamcı kesimler bu mücadelede çok geri plana düşmüşlerdir. DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte dinci, İslamcı ve muhafazakâr kesimleri haklı olarak bu noktadaki özgürlükleri açısından oldukça umutlandırmıştır." Bkz. Cihan Karataş, *Demokrasîye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti'nin Din ve Laiklik Politikalarının Sosyolojik Tablîli*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman, 2020, s. 80.

zorunda hissetmiştir. Bu bağlamda çeşitli dergiler aracılığı ile kendisine açık mektup başlığı altında bir takım beklentiler iletilmiş ve durum değerlendirmesi yapılmıştır. Buna örnek olarak Müslüman Sesi Dergisinin 12 Ağustos 1950 tarihli sayısı gösterilebilir. Allah'ın Menderes'i bu genç yaşında hükümetin başına geçmeyi nasip ettirdiğini dile getiren dergiye göre, bu makamı işgal eden devlet adamları maddi ve manevi olmak üzere iki türlü sorumluluk içerisinde bulunmaktadır. Bu konuda CHP iktidarına yüklenen dergi, CHP'nin milletin gerçek ihtiyaçlarını bir tarafa bırakarak önemsiz işlerle meşgul olduğunu dile getirmiştir. Dergiye göre CHP'liler, bazen “*kaş yapayım derken göz çıkarmışlar*” işin garip tarafı ise yaptıkları hatalı işlerden mesul tutulmamışlardır. Dergi bu doğrultuda CHP döneminde maddi mesuliyetin “*laftan ibaret*” olduğunu görüşünü savunmaktadır. Ancak asıl korkulması gereken durumun maddi mesuliyetten öte manevi mesuliyet olduğunun altını çizen dergi, bunun hesabının er ya da geç mutlaka görüleceğine işaret etmiştir.⁵³

Tüm bunlar ışığında dergi Menderes'e yapmış olduğu çağrıda onun manevi mesuliyetten korkarak devlet yönetiminde bu hususa dikkat etmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu hassasiyetin ardından Menderes'ten beklentiler sıralanmıştır. Buna göre; 1- Din ve ahlak duyguları kalplere yerleştirecek amilleri sağlamak ve bu amillerden vazgeçmemek gerekmektedir. 2- Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinde “*bir cemaat teşkilatı*” kurulmalıdır. Diyanet üzerinde yapılacak düzenlemeler ile yüksekokullar tesis edilmeli, böylece din bilginleri yetiştirecek ve din tedrisatı yapabilecek düzeye getirilmelidir. 3- Laiklik Türkiye'de yanlış anlaşılmakta ve “*dinsizlik*” olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de din duygusu zaafa uğramıştır. Maneviyata itibar kalmamıştır.⁵⁴ 4- Okullardan ahlak bilgisi derslerinin kaldırıp yerine yurt bilgisi derslerinin konulması yeni nesil anne ve babalarından dini hiçbir telkin göremediklerinden ahlak, fazilet, büyüklere saygı, merhamet, vatanseverlik ve insanlık gibi yüksek meziyetlerden yoksun yetişmektedirler.⁵⁵ 5- Menderes Arapça ezan yasağını kaldırarak çok büyük bir hizmet gerçekleştirmiştir. Ancak iş bununla bitmemektedir. Millet, dini duyguların gençlere aşılmasını istemektedir. Millete din öğretimi konusunda yol gösterecek din bilginleri yetişmemektedir. 6- Yıllardan beri süren çeşitli hükümetlerin “*dinle*

⁵³ “Başbakan Sayın Adnan Menderes'e Açık Mektup”, *Müslüman Sesi*, S.2, C. 32, 12 Ağustos 1950, s.1.

⁵⁴ Müslüman Sesi Dergisi, 20 Şubat 1953 tarihli sayısında demokrasi ile dini anlayışı aynı temelde tutan şu ifadelerle yer vermiştir: “Zürihli Profesör Paul Doumerg, Modern Demokrasiler Kitabında anlatırken der ki: “Millete hizmet demek olan demokrasi, dinin şu özünden doğdu: Dinin esası, İnsanda Allah'a hizmettir.” Bkz. M. Rahmi Balaban, “Demokrasi”, *Müslüman Sesi*, S. 5, C. 72, 20 Şubat 1953, s. 3.

⁵⁵ Her ne kadar İslamcı basında yeni neslin ahlak gibi faziletlerden yoksun yetiştiği düşünülse de, henüz 1946 yılı DP'nin eğitim politikalarına göz atıldığında eğitimde ahlakın ön planda tutulduğu görülmektedir. Ahlak konusu I. Menderes Hükümeti politikasında da göze çarpmaktadır. Bkz. Caner Yüce, *Demokrat Parti'nin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mubalefeti*, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2008, s. 35, 40.

uğraşmaları” neticesinde müspetlik yerine hep menfi neticeler ortaya çıkmıştır. Türk milletinin geri kalmasının sebepleri arasında bu hususun da payı vardır.⁵⁶ Derginin Menderes’e son tavsiyesi şu cümlelerle ifade edilmiştir: “*Şimdi, din babsinde kötülükleri ortadan kaldıracak onların yerine iyilikleri ve Müslümanlığın parlak hükümlerini koyacak teşkilatı vücuda getirmek gibi ulvi bir vazife size terettüp ederiz. Bunu yaparsanız isminiz tarihe geçecek ve daima hürmet ve minnetle anılacaktır.*”⁵⁷ Buradan anlaşılan İslamcı basın, Menderes’in isminin tarihe geçmesinin en büyük koşulunun dini anlamda somut adımlar ortaya atarak, dini yaşayışı tekrardan Türk milletine ve devletine enjekte etmesi olarak değerlendirmiştir.

Müslüman Sesi Dergisi gibi Ehli Sünnet Dergisi de 15 Haziran 1950 tarihli sayısında doğrudan Menderes’e hitaben, “*Adnan Menderes’e Açık Mektup*” başlığı altında bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda, Menderes’in TBMM’de okumuş olduğu programının memnuniyetle karşılandığının altı çizildikten sonra Menderes ve vaatlerini öven bir takım değerlendirmelere yer verilmiştir. Buna göre, Menderes’in din meselesi ve dini tedrisat hakkındaki izahatları yerindedir. Bunun en temel nedeni ise Menderes’in vaatlerinin CHP’nin vaatleri gibi “*göz boyatıcı*” olmamasından kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle Ehli Sünnet Dergisi’nde sözüne inanılır ve güvenilir bir Menderes portresi çizildiği görülmektedir. Dergi, dini tedrisat konusu ile alakalı olarak CHP’nin attığı adımlar arasında yer alan İlahiyat Fakültesinin açılması, İmam-Hatip kurslarının açılması ve ilkokullara din dersleri konulması gibi uygulamaları yine “*göz boyatıcı*”⁵⁸ olarak nitelendirmiştir. Dergiye göre atılan bu adımların “*göz boyatıcı*” olmasının sebepleri arasında, İlahiyat Fakültesinin açılmasına rağmen kapanır bir hale büründürülmesi, İmam-Hatip okullarında Fatıha suresi okuyamayacak derecede “*cabil imamlara*” diploma verilmek istenmesi gösterilebilir. Yine ilkokullara konulan din derslerine tayin olunan öğretmenlerin “*hiçbirisinin*” bu dersleri anlayacak kapasitede olmaması hatta “*dinden haberi olmayanların*” bu dersleri vermek üzere görevlendirilmesi göz boyatıcı tanımı ile yakından alakalıdır.⁵⁹

⁵⁶ Müslüman Sesi, *a.g.m.*, s. 1-2.

⁵⁷ Müslüman Sesi, *a.g.m.*, s. 2.

⁵⁸ “1945 yılına kadar fiili tek parti yönetimi olarak devam eden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı, bu dönem boyunca ülkenin laikleşmesi konusunda ciddi adımlar atmış ve bu adımları kararlılıkla izlemiş, dinci çevrelere hiçbir ödün vermemiştir. Bir başka anlatımla anılan dönemde “militan laiklik” anlayışı benimsenmiş ve uygulanmıştır. İktidar olmak için halkın oylarına gereksinim duyulmamasının, böyle bir din siyasetinin uygulanmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Ancak çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte, iktidar olmak için halkın oylarına gereksinim duyan CHP, söz konusu laiklik anlayışından ayrılmış, daha ödüncü bir din siyaseti izlemeye başlamıştır.” Bkz. Sabahattin Nal, “Demokrat Parti’nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 60, S. 3, 2005, s. 138.; Kırkpınar, *a.g.m.*, s. 357.; Ramazan Levent, “İrtica ve Ruhsuz Madde Dikotomisi Arasında Demokrat Parti’nin Din Politikası (1950-1960)”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 27, 2021, s. 88.

⁵⁹ Abdurrahim Zapsu, “Adnan Menderes’e Açık Mektup”, *Ehli Sünnet Dergisi*, S. 4, C. 86, 15 Haziran 1950, s. 12.

Mektubun devamında halkın DP Hükümetinden ne istediğinden bahsedilmiştir. Bu noktada şu ifadeler yer verilmiştir: “*Bu memlekette ekseriyet teşkil eden İslamları herhangi bir ekalliyet kadar kıymet verin. Bin seneden beri faaliyette bulunan İslam din hayatı ani ve şiddetli darbelerle durduruldu. Ecdadımızın bıraktığı milyarlarca evkaf membarları birer birer kurutuldu. Bunun için mabetlerimizi ve din adamlarımızı terfih ediniz. Ondan sonra da din adamı yetiştirecek müesseseler kurunuz.*”⁶⁰ Buradan hareketle dergi Menderes hükümetinden iki temel istekte bulunmuştur. Birincisi mevcut ibadethaneler imar edilmeli, ikincisi ise mevut din adamları islah edilmeli ve bu suretle gelecek için “*kuvvetli elemanlar*” yetiştirilmelidir.⁶¹ Bu bağlamda Sebilürreşad Dergisi’nin Şubat 1951 tarihli sayısında ise Menderes’ten farklı bir beklenti dile getirilmiştir. Buna göre, göreve 29 Nisan 1947⁶² tarihinde gelen Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin⁶³ vefat etmesi üzerine Menderes’ten yeni başkanın seçim yöntemi konusunda bir talepte bulunulmuştur. Buna göre, Akseki’nin vefatı dolayısıyla onun yerine gelecek başkanın tayini meselesi gündemdedir. Bu konuda Menderes’in önünde iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki, daha önceden de yapılageldiği gibi Hükümetin emri ile yeni Diyanet İşleri Başkanı tayin etmek, ikincisi ise bu işi milletin seçimine bırakmaktır. Dergi bu iki yoldan ikincisini savunduğunu ifade ederek, gayrimüslim cemaatler ruhani reislerini kendileri seçtikleri halde Türk milletinin de bu haktan mahrum olmasını eleştirmiştir. Bu bağlamda, DP Hükümetinden Diyanet İşleri Başkanlığı seçimi konusunda bu yönde yasal bir düzenleme yapmalarının gerekliliğini savunmuştur.⁶⁴

Menderes iktidarından talepler noktasında Sebilürreşad Dergisi aktif bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda Kasım 1952 tarihli sayısında İbrahim Arvas imzası ile Menderes’e ithaf edilen yazı önem arz etmektedir. Yazının başında CHP’ye karşı ağır eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Arvas, CHP’yi dine karşı “*en zalimane hareketi şiar edinen*” bir parti olarak nitelendirmiştir. CHP’yi Müslümanlara “*fenalık yapmaktā*” itham eden Arvas, hala CHP politikaları doğrultusunda hareket eden bir takım Müslümanları anlamakta güçlük çektiğinin altını çizmiştir. Arvas, bu düşüncesini şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Ab bu gafil Müslümanlar! Onların maneviyata, İslam’a karşı içlerinde gizledikleri husumeti bilseler, onların yüzlerine bile bakmazlar.*” CHP yönetimine karşı keskin eleştirileri sıralayan Arvas, sözü Menderes’e getirmiştir. Buna göre, Menderes bu memleketin “*öz evladıdır.*” Bu nedenle CHP döneminde yürürlüğe sokulan bir takım “*antidemokratik*”⁶⁵ kanunların ortadan kaldırılması Menderes’in elinde bulunmaktadır. Türk milleti, önceki yönetimde çıkarılan

⁶⁰ Zapsu, a.g.m., s. 13.

⁶¹ Zapsu, a.g.m., s. 13.

⁶² BCA, 30.11.01.00.191.12.19.

⁶³ Akseki’nin vefatı üzerine, Menderes tarafından Akseki’nin ailesine taziye telgrafi gönderilmiştir. Bkz. BCA, 30.01.00.00.19.107.4.

⁶⁴ “Açık Mektup”, *Sebilürreşad*, C.4, S. 96, Şubat 1951, s. 333.

⁶⁵ Arvas’ın işaret ettiği “antidemokratik kanunlar” için bkz. İbrahim Arvas, “Halkçıların Müthiş Kanunları”, *Sebilürreşad*, S. 6, C. 139, Kasım 1952, s. 217.

antidemokratik kanunların bir an önce kaldırılmasını beklemektedir. İşte tam da bu noktada Menderes'in atacağı hukuki adımlar onu milletin kalbinde yaşatmaya yetecektir.⁶⁶

Sebilürreşad Dergisi'nin Mayıs 1952 tarihli sayısında ise DP, Balıkesir Kongresinde, kongreye katılan bazı delegelerin, Menderes'ten istenen ve toplumun beklentilerini içeren 9 maddelik bir listesi paylaşılmıştır. Bu bağlamda, delegelerin Menderes'ten talepleri şu şekilde özetlenebilir: 1- Memur kadınlar evlerine dönmeli ve çocuk yetiştirmelidirler. 2- Din okulları açılmalıdır. 3- TBMM'deki milletvekili sayısı 250'ye indirilmelidir. 4- Radyoda adab-ı muâşeret, ahlak konferansları ve vaazlar verilmelidir. 5- 1 Mayıs bayramının “*komünist bayramı*” olmasından dolayı, bu bayram 6 Mayıs'a alınmalı ve o güne Hıdırellez Bayramı denilmelidir. 6- İmamlar dini kisve giyebilmelidir. 7- Ahlakı “*ayaklar altına alan*” müstehcen neşriyat yasaklanmalı, böylece “*bu ahlaksızlığın kökü kazınmalıdır.*” 8- Ramazan ayında radyoda her gün Kur'an okutulmalıdır. 9- Çocuk yapmayan kadınlardan senede 250 TL vergi alınmalıdır.⁶⁷ Bu durum göstermektedir ki, CHP Dönemi'nde uygulanan bir takım politikalar “*antidemokratik*” olarak nitelenmiş olsa da İslamcı basının neşrettiği bazı talepler aslında demokrasi ile bağdaşmayan bazı maddeleri barındığı görülmektedir. Çocuk yapmayan kadınlardan vergi alınmak istenmesi ve memur kadınların iş yaşamından koparılmak istenilmesi, antidemokratiklik konusunda eski yönetimleri suçlayan kesimin bu defa Menderes hükümetinden bir takım antidemokratik uygulamalara izin vermesini beklemektedir.

4. Bir Devri Sabık Örneği DP İzmir İl Kongresi

4.1. 3 Şubat 1951 Tarihli DP İzmir İl Kongresi ve Menderes

3 Şubat 1951 tarihli DP İzmir İl Kongresi İslamcı basın tarafından önemsenen bir kongre olarak görülmektedir. 3 Şubatta başlayan bu kongre iki gün sürmüştür ve 4 Şubat akşamı son bulmuştur.⁶⁸ Ancak kongreyi İslamcı basın için önemli kılan nokta ise, Menderes'in kongredeki hitaplarının bazı bölümlerinin ulusal basın tarafından kamuoyuna duyurulmamış olması iddiasıdır. Buradan hareketle Sebilürreşad Dergisi Şubat 1951 tarihli sayısında bu konuyu gündeme taşımıştır. Dergide, “*muhterem*” olarak nitelenen Menderes'in İzmir İl Kongresi'ndeki söylemleri dinsel açıdan değerlendirilmiştir. Buna göre, Menderes'in kongredeki beyanatları Hükümetin din üzerindeki baskıyı kaldırması ve

⁶⁶ Arvas, *a.g.m.*, s. 217.

⁶⁷ “Halkın İstedikleri”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 127, Mayıs 1952, s. 24.

⁶⁸ Gürhan Yellice, Aymelek Şenel, “DP İzmir İl Örgütünün Beşinci Kongresi ve Amerikan Konsolosu E.F. Rıvınus'un Kongreye Dair İzlenimleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 33, 2018, s. 825.; “Başbakan İzmir'de Bir Konuşma Yapacak”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1951, s. 1.; “Başbakanın Konuşması”, *Akşam*, 4 Şubat 1951, s.1.; “Adnan Menderes İzmir'de”, *Gülele*, 3 Şubat 1951, s. 1.; “İzmir Nutku”, *Her Gün*, 5 Şubat 1951, s.1.; “Başbakanın Kongredeki Konuşması”, *Ulus*, 5 Şubat 1951, s. 1.

Müslümanlığın icaplarının yerine getirileceği noktasında birleşmiştir. Bu beyanat, dergiye göre Müslümanları memnun etmiş ancak “farmasonlar” ve ulusal basının çoğunu rahatsız etmiştir.⁶⁹ Dergide, Menderes’in bu beyanatının bahse konu çevreler arasında rahatsızlık uyandırmasının temel nedeni ise şu ifadelerle dile getirilmiştir: “Bir Hükümet reisinden Müslümanlık lehinde böyle bir beyanatın süduruna hiç ihtimal vermiyorlardı. Yirmi yedi seneden beri gelip geçen başvekillerin hiç birisi böyle bir beyanatta bulunmamıştı. Bilakis daima milletin mukaddes hislerini haçerlemişlerdi. Kimi millet kürsüsünden din zehirdir demişti. Kimi benim dinsizliğim taassup derecesindedir. Milletin kafasından din fikrini sökmek için bize otuz sene daba lazımdır demişti. Daima dine karşı, Müslümanlığa karşı böyle başın böyle düşmanca sözler söylenmeye alışılmış olduğu, gelen ve gelecek başbakanlardan da hep böyle sözler beklendiği için bu beyanat matbuat ve farmason⁷⁰ mahfillerinde müthiş aksülameller husule getireceği tabii idi.”⁷¹ Buradan anlaşılmalıdır ki, dergi özellikle dini söylemlerini temel alarak Menderes’i geçmişteki tüm başbakanlardan farklı tutmuş ve ideolojik anlamda onu ayrı bir yere konumlandırmıştır. Bu bağlamda onu diğer başbakanlardan ayıran en önemli yönü kullanmış olduğu dinsel söylemlerin daha önceki dönem söylemleri ile büyük farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu söylemler ise toplum nezdinde karşılık bulduğu dergi tarafından dile getirilmiştir.

İşte tam da bu noktada Menderes’in İzmir İl Kongresi’ndeki beyanlarının matbuat tarafından kamuoyuna duyurulmadığını iddia eden dergiye göre; Menderes’in bahse konu beyanatındaki dinsel söylemleri basında yer bulmamış öyle ki başbakanın bu söylemleri “boykot” edilmiştir. Tüm gazeteler bu beyanata “lakayt” kalmışlardır. Dergi, basın içerisinde sadece Yeni Sabah Gazetesini bu konuda ayrı tutmuş ve başbakanın beyanatındaki dinsel söylemlerin alkışlandığını dile getirmiştir. Dergi ayrıca Zafer Gazetesi gibi DP’nin yayın organı olan bir kuruluşun dahi bu konuda sessizliğe bürünmüş olmasına bir anlam verememiştir. Tüm bunlar ışığında dergi, Menderes’in bahse konu kongredeki beyanatu ile ilgili memnuniyetini ifade etmiş ve Menderes’in bu beyanatu ile bütün Türk milletinin kalbini fethettiğinin altını çizmiştir. Hatta başbakanın konuşmasını, “Müslümanlık için büyük bir zafer” olarak nitelemiştir. Bu söylemden dolayı dergi bütün Müslümanları Allah’a şükretmeye davet etmiştir.⁷² Sebilürreşad Dergisi’ni bu derece Menderes’e bağlayan

⁶⁹ Eşref Edip, “Esas Dava”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 96, Şubat 1951, s. 322

⁷⁰ Her ne kadar İslamcı Dergilerde farmasonluk konusu sıkça vurgulanmış olsa da, Yusuf Hikmet Bayur, Ocak 1953 tarihinde Sebilürreşad Dergisinde yayınlanan beyanatında şu ifadelere yer vermiştir: DP Kongresinde masonluğun ilgası kararlaştırılmıştır. Fakat şimdiye kadar hiçbir şey olmadı. Bilakis, daha ziyade teşkilatlarını tevsi ettiklerini işitiyoruz. Bunun sebebi nedir?” Bkz. “Atatürk ve Farmasonluk”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 143, Ocak 1953, s. 284.

⁷¹ Edip, *a.g.m.*, s. 322.

⁷² Edip, *a.g.m.* s. 324.; Menderes’in İzmir DP İl Kongresindeki beyanatu bazı üniversite öğrencileri arasında yankı bulmuştur. Sebilürreşad Dergisi, “Gönülleri Heyecana Veren Ses” başlığı ile çeşitli fakültelerde okuyan doksan üniversiteli gencin, Menderes’e göndermiş oldukları telgraf suretini yayınlamıştır. Telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir: “İzmir Kongresinde irat buyurduğunuz çok kıymetli ve çok yerinde olan nutkunuzda baskı altında bulunan dinimizin bu baskıdan

temel dinamiğin ise Menderes'in İzmir İl Kongresinde sarf ettiği şu cümlelere bağlı olduğu düşünülmektedir: “*Şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılap softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı Arapçalaştırdık. Mekteplere din dersini kabul ettik. Radyoda Kur'an okuttuk. Türkiye bir Müslüman devletidir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir.*”⁷³ Dergi, bu sözleri sarf edebilen bir başbakana kavuşabilmeyi kendince önemli görmektedir. Bu sebeple Sebilürreşad, Adnan Menderes Hükümetini tebrik etmektedir. Bunun en temel sebebi ise Müslüman camianın yıllardır bir başbakanın ağzından bu denli açıklamalar duymayı beklemesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁴ Dergi, konu ile alakalı Menderes'e yurdun çeşitli yerlerinden çekilen teşekkür telgraflarını da bir araya getirmiştir. Bu kapsamda, Salihli'den⁷⁵ 185, Aydın'dan 166, Antalya'dan 240 ve Susurluk'tan 8.055 adet imzalı teşekkür telgrafının Menderes'e gönderildiği anlaşılmaktadır.⁷⁶

İslamcı basının beyanatları doğrultusunda desteklediği Menderes'in düşünceleri bazı basında ise muhalefetle karşılanmıştır. Bu bağlamda Menderes'in radyoda Kur'an-ı Kerim okutulmasından bahisle sarf ettiği sözleri 3 Eylül 1954 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde masaya yatırılmıştır. Radyoda Kur'an-ı Kerim okutulmaması gerekliliğini savunan gazete bu düşüncesini iki temele dayandırmıştır. Buna göre din bir mabet işidir. Radyo ise daha çok dünya işlerine ait bir icattır.⁷⁷

kurtarıldığına, inkılap softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanın Araplaştırıldığına, mekteplere din derslerinin kabul olduğuna, radyoda Kur'an okunduğuna, Türkiye'nin Müslüman Devleti olup Müslüman kalacağına, Müslümanlığın bütün icaplarını yerine getireceğine dair gönülünüzün heyecanlı sesleri bütün münevver ve dindar üniversite gençliğinin gönüllerini heyecana vermiş ve çok sevindirmiştir. Sizi candan alkışlar ve en derin teşekkürlerimizi sunarız. 05.02.1951.” Bkz. “Gönüllere Heyecan Veren Ses”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 96, Şubat 1951, s. 336.

⁷³ Abdullah Aytakin, “Dinimizi Baskıdan Kurtaran”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 97, Mart 1951, s. 343; Menderes'in bu sözleri yurttan yankı uyandırmıştır. Bu duruma örnek olarak, 5000 Balıkesirli adına Belediye Başkanı Mühendis Tefvik Yoldemir'in Menderes'e hitaben göndermiş oldukları telgraf şu şekildedir: “Türkiye bir Müslüman memleketidir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir sözleriniz, Balıkesir halkını bahtiyar etmiştir. Bu münasebetle güzide ve vatanperver şahsiyetinizi ve yüksek karakterli Millî Eğitim Bakanımızı (Tefvik İleri) saygı ile anıyoruz. Sağ olun.” Bkz. “İnkılap Softaları”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 97, Mart 1951, s. 344; Menderes'in bahse konu konuşmasından dolayı kendisini tebrik eden bir diğer yöre halkı da Tireliler olmuştur. Bkz. “Kalplerimizi Aydınlatınız”, *Sebilürreşad*, S. 4, C. 98, Mart 1951, s. 358.

⁷⁴ Aytakin, *a.g.m.*, s. 344.

⁷⁵ Salihli'den Menderes'e gönderilen 185 imzalı telgraf tam metni: “Sayın Başbakan Adnan Menderes, asırlardan beri nurlu ışığını bütün dünyaya saçan İslamiyet'in ilkokullarımıza girmesine dair olan kararınızdan gerek İzmir Demokrat Parti Kongresinde ve gerekse Millet Meclisinde dini hislerimize tercüman olduğunuzdan dolayı sizlere teşekkür ederiz. Bu kararın yalnız ilkokullara değil aynı zamanda orta, lise ve üniversite de teşmil buyurmanızı candan dileriz. Bütün Müslüman Türk milleti sizinle beraberdir. Bu isabetli yolda muvaffak adımlarla yürümenizde Allah'ın tevfikini dilerken içten gelen bir iftiharla müterafık, hareketli teşekkürlerimizi sunar ve derin saygılarımızı terdif ederiz.” Bkz. “Başbakana Çekilen Telgraflar”, *Sebilürreşad*, S. 4, C. 100, Nisan 1951, s. 392.

⁷⁶ “Teşekkür Telgrafları”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 99, Nisan 1951, s. 384.

⁷⁷ “Radyoda Dini, Ahlaki Konuşmalar”, *Sebilürreşad*, S. 8, C. 180, Eylül 1954, s. 71.

Benzer bir eleştiri 1 Ocak 1951 tarihli Vakit Gazetesi'nde gündeme getirilmiştir. Buna göre, Arapça ezanın serbest bırakılması ve okullarda din dersleri verilmesi gibi durumların görülmesi ilerleyen dönemlerde Arap yazısının da kullanılmaya başlanacağı yönünde endişelere sebep olduğu dile getirilmiştir.⁷⁸ Ancak bu değerlendirme İslamcı basında şiddetle eleştirilerek karşılık bulmuştur. Sebülürreşad Dergisi, Eylül 1954 tarihli sayısında Yüzde doksan dokuzu Müslüman olan bir devlette, halkın muhtaç olduğu dini konuşmaların radyo aracılığı ile yapılmasının hiçbir mahsuru olmayacağı gibi aksine faydası olacağını savunmuştur.⁷⁹ Buradan hareketle Hüseyin Şeyhanlıoğlu konu ile alakalı: “Denilebilir ki, 10 yıllık iktidarın akılda kalan en önemli eylemi radyoda halk müziği ve dini yayınlara yer verilmesi olmuştur”⁸⁰ değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirme yerinde olmuştur, zira radyoda Kur’an-ı Kerim okutulması İslamcı basının gözünde Menderes’i adeta bir kahraman yapmış ve Menderes’in İslamcı basının tevaccühünü kazanmasını sağlamıştır.⁸¹

Menderes’in DP İzmir İl Kongresindeki söylemlerini değerlendiren bir diğer İslamcı Dergi ise İslamiyet’tir. Dergi yazarı Şemsettin Yeşil’e göre Türkiye’nin “hakiki evladı” olan Menderes, kongredeki konuşması ile Allah ve peygamberini kendisinden hoşnut ettiği gibi, Türk milletini de kendisinden hoşnut etmeyi bilmiştir. Türk milletinin Menderes’ten hoşnut olmasını ise şu ifadelerle dile getirmiştir: “Allah’ın ve Resulullahın hukukunu muhafaza hususunda hizmet edenler gönüllerde daima yer almışlardır.”⁸²

5. Eski Yönetime Duyulan Öfke ve Yeni Yönetime Karşı Beslenen İyi Niyet

5.1. Eski ve Yeni Yönetim

Tek parti döneminde dini anlamda ortaya çıkan en küçük refleks dahi laikliği tehdit edecek bir olgu olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle halk nezdinde, din üzerinde baskı kurulduğu yönünde bir imaj oluşmuştur. Bu bağlamda 1950 genel seçimleri ile başa gelen DP iktidarı ile halkın bir kesimi, özellikle din üzerindeki baskının son bulacağından bahisle DP’yi desteklemiştir. Halkın desteğini alarak iktidara gelen DP’nin ilk icraatları arasında Arapça ezana tekrar dönüş, radyolarda Kur’an’ı Kerim okunması⁸³, din görevlisi yetiştiren kurumlarının sayısal olarak artışı

⁷⁸ “Hafazanallah”, *Vakit*, 1 Ocak 1951, s. 5.

⁷⁹ Halil Aslangül, “Radyoda Dini, Ahlaki Konuşmalar”, *Sebülürreşad*, C. 8, S. 180, Eylül 1954, s. 71.

⁸⁰ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, “Radyonun Demokratik Yaşamda ve Siyasetteki Etkisi: Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 5, S. 3, 2019, s. 809.

⁸¹ Hafız Ali Rıza Sağman, “Türk Radyosunda Allah Adı”, *Allah Yolu*, C. 2, S. 6, 5 Mart 1954, s. 11.

⁸² Şemsettin Yeşil, “Adnan Menderes”, *İslamiyet*, C. 3, S. 151, 5 Mart 1951, s. 1.

⁸³ Sebülürreşad dergisine göre, bir takım ulusal basın radyolardan Kur’an-ı Kerim okunmasına karşı çıkmıştır. Hürriyet gazetesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Dergi bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Hürriyet gazetesi vaktiyle, radyoda Kur’an okunması aleyhinde neşriyatta bulunmuştu. Bu defa da Hasan Bedrettin Bilgen namında bir yazar, yine

ve dini daha özgür kılan temel “*pratiklerin*” hayata geçirilmesi DP’nin çok iyi bir toplumsal analiz yaparak, halkın en temel isteklerine cevap verdiğini göstermektedir.⁸⁴ Bu bağlamda, İslamcı basında CHP ve DP dönemlerinin kıyaslamasına rastlamak mümkündür. Yapılan kıyaslamada, CHP yönetimi eleştirilirken DP yönetimi ise birçok platformda savunulmuştur. Bu duruma örnek olarak Sebülürreşad Dergisi’nin Aralık 1952 sayısı önem arz etmektedir. Dergi yazarlarından Eşref Edip, “*Türk Milleti Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır*” isimli yazısında CHP’ye yüklenmiş, DP politikalarını ise şiddetle savunmuştur. Yazıya göre, Menderes Adana’da yapmış olduğu bir konuşmasında, “*Türk Milleti Müslümandır ve Müslüman kalacaktır. Bu memlekette vicdan hürriyetine tecavüz etmek, kimsenin haddi değildir*” şeklinde ifadelerle yer vermiştir. Edip’e göre, Menderes’in Türk milletinin Müslüman olduğunu ve Müslüman kalacağını söylemiş olması onun milletin gönlünde ayrı bir yer tutmasını sağlamıştır. Edip’e göre bunun başlıca nedeni CHP’nin 27 sene⁸⁵ boyunca takip etmiş olduğu din siyasetidir. Yazar CHP’ye bu konuda ağır eleştiriler getirerek CHP’nin amacını şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Müslümanlığı bu memlekette kaldırmak, onun yerine Protestanlığı ikame etmek.*” Yazara göre, bütün okullardan CHP döneminde din dersleri kaldırılmıştır. Bütün dini müessesler kaldırılmıştır. Arapça ezan yasaklanmıştır. Camilerde Kur’an okutanlar mahkemelere sevk edilmiştir. İçlerinde ayet yazılı din kitapları toplatılmıştır. Kur’an cüzleri satan kişiler tehdit edilmiş, Kur’an cüzleri “*parçalamp yakılmıştır.*” Halkevlerine dini eserlerin girmesi yasaklanmıştır. Birçok din uleması idam edilmiştir. Ayasofya Camii’ndeki Allah, Muhammet ve Ashab-ı Güzin levhaları indirilmiştir. Camilerdeki mihrapların etrafındaki mumların üzerinde yazılı olan Maşallah levhaları kazanmıştır. Komünist yapılar meydana getirilmiştir. Komünizmi

radyoda her hafta arka arkaya mevlit okunmasına sinirleniyor. Pazar günleri istirahat günümüş. Eğlence vasıtası da radyoymuş. Hemen her hatta Pazar günleri radyoda mevlit okunması haklı olarak herkesi üzüyormuş. Mevlit okunacaksa ancak kandil ve kadir gecesine inhisar ettirilmeliymiş. Bunu men etmek artık bir zaruret olmuş. Şımarık ve cüretkâr Hasan Bedrettin yazara tavsiye ederiz. İçinde yaşadığı memleket halkının mukaddes hislerine hürmet etsin.” Bkz. “Radyoda Mevlit”, *Sebülürreşad*, S. 7, C. 167, Şubat 1954, s. 268.

⁸⁴ Elif Nagihan Türköz, “Demokrat Parti Erken Dönemi Din-Siyaset İlişkisi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 4, 2021, s. 1079-1080.

⁸⁵ 27 senelik iktidar mevzu Atatürk dönemine kadar uzanan bir tartışmayı da alevlendirmiştir. Sebülürreşad Dergisi’nde ismi açıklanmayan bir DP’li bakanın şu söylemlerine yer verilmiştir: “27 sene diktatörlük Halk Partisinin ilkelerine işlemiştir. Diktatörlükten gıdalanmıştır. Hile, baskı, terör onların şiarıydı. Millet onların yaptıklarını unutmaz. Vatandaşları, bir sürü halinde görmekten zevk alanlar düşünmeyi, yazmayı, vatandaşın siyasi, içtimai hürriyetini gasp etmekten zevk alanlar, Türk milletinin içine zillet ve korku salanlar, Türk milletinin her günü hayatını ona zehir etmekten perva duymayanlar, bir daha bu milletin başına geçemez. Diktatörlük bir daha geri gelemez.” Dergi, diktatörlük tanımının 27 sene ile sınırlandırılmasını bu tanımın Atatürk Dönemini de kapsaması vesilesi ile CHP tarafından eleştirildiğini dile getirmiştir. DP’lilerin bu durum karşısında zor durumda kaldığını dile getiren dergi, DP’lilerin bu durum karşısında, “evet deseler bir türlü hayır deseler bir türlü” pozisyonuna düştüğünü dile getirmiştir. Bkz. “Atatürk Hükümeti Gayrimeşru mudur?” *Sebülürreşad*, S. 6, C. 127, Mayıs 1952, s. 32.

memlekete sokmak isteyenler vatanperver olarak alkışlanmışlardır.⁸⁶ Köy Enstitüleri komünist öğretmenlerle doldurulmuştur. Milliyetçi gençler ağır işkencelere maruz kalmıştır.⁸⁷

Yukarıda yazılı tüm iddiaları okuyucuları ile buluşturan Edip, CHP dönemine yönelik ithamlarını sıraladıktan sonra DP'nin başa geçmemesi durumunda Türk Milletinin bugün çok farklı bir pozisyonda olacağını savunmuştur. DP'nin iktidar olmasını dini açıdan değerlendiren Edip, DP'nin iktidar olmaması durumunda "*Dinin ve Kur'an'ın kalmayacağını*" savunmuştur. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini 14 Mayıs inkılabı olarak niteleyen Edip, bu inkılap ile ilk defa muazzam bir millet inkılabı yapıldığını dile getirmiştir. Ona göre 1950 genel seçimleri ile "*millet dinini yıkılmaktan kurtarmıştır. Allah dedikleri için zindanlarda yatan ehl-i din hürriyetine kavuşmuştur.*" DP iktidarı ile birlikte din dersleri gelişmeye, dini müesseseler de açılmaya başlamıştır.⁸⁸

Özetle Edip, dini özgürlüklerin DP dönemi ile birlikte ülkede vücut bulduğunu dile getirmiştir. Dini özgürlükler meselesi İslamcı basınla gündelik hayattaki faaliyetlerde de ön plana çıkarılmıştır. Bu duruma örnek olarak Adapazarı Şeker Fabrikasının açılış merasimi gösterilebilir. Başbakan Menderes ve protokolün katılımı ile gerçekleşen bu açılışı İslamcı basın açısından önemli kılan gelişme ise merasim sırasında kurbanlar kesilmesi ve binlerce katılımcı tarafından hep bir ağızdan tekbirler getirilerek dualar edilmesi olmuştur. Zira İslamcı basına göre bu türden faaliyetler tek parti döneminde alışık olunmayan durumlardan birisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bahse konu fabrika açılış sırasında yaşananlar, Menderes döneminde bazı basının sıklıkla dile getirdiği dini özgürlükler kapsamında değerlendirilmektedir.⁸⁹

Eski ve yeni yönetimin din politikası ile alakalı farkı ortaya koymak adına İslamcı basın, konu ile alakalı Menderes'in çeşitli platformlardaki söylemlerini okuyucuları ile buluşturmuştur. Bu bağlamda Sebilürreşad Dergisi, Menderes'in Ankara'da düzenlediği bir basın toplantısındaki söylemlerini gündeme getirmiştir. Menderes konuşmasında din mefhumunun birleştirici yönünün altını çizdikten sonra şu ifadelerle yer vermiştir: "*Din ile irticayı tamamıyla birbirinden ayırt etmek zarurettir. Ne yaparsak yapalım Türk Milleti Müslüman ve dindardır ve öyle de kalacaktır. Din ittihadının dış tehlikeye karşı da bir teminat teşkil edeceğinden şüphe yoktur. Dine*

⁸⁶ İslamcı Dergilerin komünizm konusundaki hassasiyetini DP'nin de paylaştığı düşünülmektedir. DP'nin ilk Hükümet programında komünizmle her alanda mücadeleye hazır olduğundan bahsedilmesi bu duruma örnek teşkil eder. Bkz. Kılıç, *a.g.t.*, s. 80. DP'nin komünizmi bu derece karşısına almış olmasında onun liberal dünya görüşünü benimsemiş olmasının da önemli bir payı vardır. Bkz. Yılmaz Tozar, *Eğitim Politikası ve Demokrat Parti*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 90.

⁸⁷ Eşref Edip, "Türk Milleti Müslümandır ve Müslüman Kalacaktır", *Sebilürreşad*, S. 6, C. 140, Aralık 1952, s. 232.

⁸⁸ Edip, *a.g.m.*, s. 233.

⁸⁹ "Besmele ile Açılan Bir Fabrika", *Sebilürreşad*, S. 6, C. 140, Aralık 1950, s. 239.

sonradan karıştırılan burafeler ancak geri memleketlerde revaç bulur. Memleketin 40 bin köyü camilerle süslenmektedir. Halk dinine bağlıdır ve camisini suyu, yolu ve işi kadar lüzumlu telakki etmektedir.”⁹⁰ Bu söylemlerinin ardından Menderes özellikle DP İzmir İl Kongresindeki söylemlerinin muhalefet tarafından çarpıtıldığını dile getirmiştir. Buna göre, siyasetin asla dini, parti politikalara alet edilmesine izin verilmeyecektir. Bazı muhalif basının dini siyasete alet yapma teşebbüsleri durumunda, DP İl Kongrelerinde söylenen sözleri alarak bunu istismar konusu yapmaları durumunda bu asla ülkenin hayrına bir iş olarak düşünülemez. Ancak durum bu şekilde olmamakta ve bazı muhalif basın dini istismar haberciliği yapmaktadır. Menderes konuşmasını şu sözlerle sonlandırmıştır: “*Laiklik, dinsizlik demek olmadığı gibi, dini alaka da irtica değildir.*”⁹¹ Bu söylemle bağlantılı olarak DP’nin parti programına göz atıldığında zaten laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde algılanmaması gerekliliği belirtilmiştir. Din hürriyetinin insanlığın kutsal haklarından birisi olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁹²

Öte yandan, Menderes’in Adana’da yapmış olduğu konuşma eski ve yeni yönetim farkını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Menderes konuşmasında, “*Hakiki inkılap,*⁹³ *Türkiye’de şimdi oluyor*” ifadeleri ile aslında eski yönetime karşı ciddi bir eleştiri gerçekleştirmiştir.⁹⁴ Tek parti döneminde yapılan inkılapları bir yana koyarak kendi döneminde gerçekleştirilen yenilikleri hakiki inkılap olarak nitelemiştir. Ancak tüm bunlara rağmen CHP’nin, DP döneminde yapılan bazı yenilikleri “*irtica*” başlığı altında değerlendirdiği görülmektedir. Millet Partisi’nin Şubat 1953 tarihli Sebilürreşad Dergisi’nde yayınlanan beyannamesinde, CHP ve DP arasında irticaya karşı koyma cephesi oluşturulduğu ancak MP’nin bu cepheye dâhil olmayacağı dile getirilmiştir.⁹⁵

Sebilürreşad Dergisi, Menderes iktidarı ile birlikte “*zulüm devrinin*” kapandığını söylemiştir. Dergi, Müslümanları “*çok şiddetli bir baskı altında bulunduran*” bazı geçmiş dönem uygulamalarını gündeme taşımıştır. Dergiye göre bu

⁹⁰ “Başbakanın Mühim Beyanarı”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 141, Aralık 1952, s. 249.; Sebilürreşad Dergisi, Menderes’in bu söylemleri ile bağlantılı olarak Mehmet Akif Ersoy’un “Zulmü Alkışlayamam” şiirini referans göstererek, bu şiiri “*İrtica Bu mu?*” başlığı altında yayınlamıştır. Bkz. “İrtica Bu Mu?”, *Sebilürreşad*, S. 8, C. 186, Aralık 1954, s. 162.; Bu ifadeleri dile getiren Menderes iktidarı döneminde ülkenin bira üretiminin arttığı bilinen bir gerçektir. Demokratların bira sanayinin özelleştirilmesi gerektiği böylece yabancı sermayenin bu konuda ülkeye yatırım yapacaklarını dile getirmeleri de ayrıca önem arz etmektedir. Bkz. Ersin Gürdamar, “Demokrat Parti Dönemi’nde Bira Sanayisi’nin Gelişimi (1950-1960)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 8, S. 4, 2022, s. 1326.

⁹¹ Sebilürreşad, *a.g.m.*, s. 249.

⁹² Sevgi Kocaçimen, *Demokrat Parti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklik (1950-1960)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 11; *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Doğu Matbaası, Ankara 1949, s. 50.

⁹³ Allah Yolu Dergisi, Hz. Muhammet’i “Büyük İnkılapçı” olarak nitelemiştir. Bkz. “Mukayeseler: Büyük İnkılapçı”, *Allah Yolu*, S. 2, C. 6, 12 Mart 1954, s. 16.

⁹⁴ “Müslümanlara Verilen Tavizler Nelerdir”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 141, Aralık 1952, s. 253.

⁹⁵ Enis Akaygen, “Millet Partisi Beyannamesi”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 145, Şubat 1953, s. 317.

uygulamalar şu şekilde tasniflenmiştir: “Gayrimüslimler istedikleri gibi dini teşkilat kurarlar, ayinler icra ederler. Dönem farmasonlar, düledikleri gibi cemiyet teşkil ederler, her tarafta localar açarlar, aza kaydederler, gizli, aşikâr faaliyette bulunurlar. Farmason ayini icra ederler. Din aleyhinde, milliyet aleyhinde istediklerini söylerler. Kimse bir şey demiyor. Onlara hiçbir ceza-i müeyyide yoktur.”⁹⁶ Bu değerlendirmeden sonra konuyu Müslümanlara getiren dergiye göre, Müslümanların tek parti döneminde cemiyet teşkil etmesine izin verilmemektedir. Bunun sebebi ise Cemiyetler Kanununun bu durumu yasaklamasından kaynaklanmaktadır. Müslümanlar bir araya gelerek “toplucu zikretmek” hakkına sahip değillerdir. Ancak buna karşın Hıristiyanlar, sokaklarda binlerce Hıristiyan’ın katılımı ile dini ayinler yapabilmektedir. Buradan hareketle tek parti dönemi Hıristiyan ve Müslümanların ibadetleri konusuna parmak basan dergi bu konuda yapılan ayrımcılığa parmak basarak şu ifadelere yer vermiştir: “Müslümanlar, birkaç kişi topluca üstatlarının kabrini bile ziyaret edip de Kur’an okusalar polis kamyonları onları toplayıp cürm-i meşhut mahkemesine sevk ederler.”⁹⁷

DP’nin iktidara gelmesi ile birlikte tek parti döneminde vuku bulan bu türden uygulamaların yürürlükten peyderpey kaldırılması İslamcı basında memnuniyete karşınmıştır. Bu memnuniyet Başbakan Menderes’e İzmit’ten 500 kişinin imza attığı bir teşekkür telgrafı ile sunulmuştur. Telgrafta; din adamlarının cenazeleri cübbe ve sarıla takip etmelerinin önünün açılmasının sevinç ile karşılandığından bahsedilmektedir. Bu sevinç, eski yönetimi eleştirerek ve DP savunularak yazıya dökülmüştür. Bu anlamda şu ifadelere yer verilmiştir: “Masonların ve inkılap yobazlarının yaygaralarına aldırmadan vicdan hürriyetinin icaplarını adım adım tabakakuk ettirmeniz, Türk milletini size bir kat daha bağlamaktadır. Sağ olunuz var olunuz.”⁹⁸ Din adamlarının ilmiye kisvesi ile cenaze merasimi ifa etmeleri noktasında getirilen serbestlik konusunda benzer bir teşekkür telgrafının 4.500 imza ile Menderes’e gönderildiği bilinmektedir.⁹⁹

Menderes, 14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile iktidarı¹⁰⁰ ele aldıktan sonra ilk açıklamalardan birisi, devr-i sabık oluşturmayacaklarına yönelik olmuştur. Menderes her ne kadar icraatlarında bu türden bir eyleme girmeyeceklerini dile getirmiş olsa da, geçmiş dönem uygulamalarının noksanlıklarını da dile getirmekten kaçınmamıştır. Bu bağlamda, İzmir’de faaliyet gösteren Yeni Asır Gazetesi ile yapılan bir mülakatta Menderes, tek parti dönemine yönelik eleştirilerini

⁹⁶ “Müslümanlara Karşı Halkçı Zulmünün Tatbikini mi istiyorsunuz?”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 141, Aralık 1952, s. 254.

⁹⁷ *Sebilürreşad*, a.g.m., s. 254.

⁹⁸ “Başbakana Teşekkür”, *Sebilürreşad*, C. 5, S. 125, Nisan 1952, s. 397.

⁹⁹ “Başbakana Teşekkür”, *Sebilürreşad*, C. 6, C. 128, Haziran 1952, s. 46.

¹⁰⁰ CHP’nin son dönem Başbakanı Şemsettin Günaltay, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden önce vermiş olduğu beyanatında şu ifadelere yer vermiştir: “Eğer bu seçimde de muvaffak olamazsak elbetteki akıbetimiz çok fena olur. Onun için bütün partililer el ele verip canla başla çalışmaktayım.” Bkz. “Günaltay’ın Demokrasi Öğretmenliği”, *İslam Dünyası*, S. 2, C. 46, 6 Şubat 1953, s. 4.

sıralamıştır. Buna göre, tek parti döneminde “*Bütün milletin gözü önünde kanunsuzluk ve adaletsizlik hâkim kılınmıştır.*” Dönem hükümetleri kuvvet ve nüfuzunu “*bir siyasi vesayet derebeyliği, bir siyasi şekave!*” halinde tatbik etmiştir. Meclis kürsüsünde “*milletvekili dövmek, milletvekili öldürmek*” tek parti dönemine ait hatırlara örnek olarak verilebilir. Tüm bunlar milletin hafızasında halen yaşayan gerçeklerdir.¹⁰¹

Bu bağlamda, Menderes’in çizmiş olduğu bu genel çerçeve içerisinde CHP’nin 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinde de iktidarı ele geçirememesinin temel sebepleri İslam Dünyası Dergisi’nde şu şekilde ifade edilmiştir: “*CHP çoğunluk oyu alarak iktidarı ele geçireceğine yalnız inanmış olmakla kalmadı, halkı inandırmaya da uğraştı. Neticede evdeki Paçar çarşıya uymadı ve Diyan’da pirince gideyim derken köydeki bulgurdan oldu. Uzun yıllar Türk milletine duman attıran zorlama sultası, program ve nizamnamesinde tadil yapmamakta vatandaşın bütün insanlık haklarını hiçe sayarak keyif ve tabakkümü gerçekten üstün bir başarı ile yürüten bir takım malum zâtın bestelerinin ne notası, ne de şefdorkestri değişmiştir.*”¹⁰²

Tüm bunlar ışığında İslamcı basın DP öncesi ve DP dönemini ayırt ederken bu ayrımda kullanmış olduğu temel enstrüman din olgusu olmuştur. 27 yıl süren CHP iktidarı döneminde toplumun dini yaşayışı noktasında çok fazla düzenleme ve denetlemenin baş göstermiş olması, yıllardır dini gelenek ile yaşamını idame ettirmiş olan Anadolu insanı üzerinde bir soğukluk yaratmış ve bu durum toplumun genelinde bir bıkkınlık husule getirmiştir. Hüseyin Şeyhanlıoğlu, CHP’nin dini yaşam üzerindeki düzenleyici ve denetleyici politikasını “*militan laiklik*” anlayışı şeklinde tanımlamıştır.¹⁰³ Buradan hareketle İslamcı basın CHP dönemini şiddetle tenkit ederken, DP döneminin ise yılmaz savunucusu olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak da, CHP Dönemi’nde 1949’da on ay süreli açılan İmam-Hatip kursları, DP Dönemi’nde yedi yıllık İmam-Hatip okullarına dönüştürülmüştür. 1951’de sayısı 7 olan İmam-Hatip okullarının sayısı 1960’a gelindiğinde 19’a çıkmıştır. Yine 1950’de Kur’an kurslarının sayısı 237 iken, 1960 sonunda 1167’ye çıkmıştır. Din görevlileri sayısına bakıldığında ise kadrolu din görevlilerinin sayısının 1952’den 1960’a kadar olan süreçte 4.807’den 10.750’ye çıkarıldığı görülmektedir. Ancak din görevlilerinin yetersizliği konusundaki şikâyetler 1960 sonuna kadar devam etmiştir. Tüm bu veriler İslamcı basının DP’yi desteklemesi ve DP’nin de aynı şekilde İslamcı basını koruması sürecinde gelişim göstermiştir.¹⁰⁴ Bu anlamda Necip Fazıl Kısakürek örneği önem arz etmektedir. Zira DP iktidarı

¹⁰¹ “Devr-i Sabıktaki Kanunsuzluk”, *Sebilürreşad*, C. 5, S. 125, Nisan 1952, s. 399.

¹⁰² “Neden Kaybettiler”, *İslam Dünyası*, S. 4, C. 91, 28 Mayıs 1954, s. 2.

¹⁰³ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Demokrat Parti ve Siyasal Mubafazakârlık*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2009, s. 141.

¹⁰⁴ Şeyhanlıoğlu, *a.g.t.*, s. 148.; Yücel Bulut, *Demokrat Parti Eğitim Politikaları Bağlamında İmam Hatip Okulları (1950-1960)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2016, s. 47.; Mehmet Evsile, “Demokrat Parti Bütçe Görüşmelerinde Din ve Laiklik Konusundaki Tartımlar”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, 2021, s. 72.

döneminde Kısakürek Menderes ile doğrudan ve dolaylı temaslarda bulunmuş, Menderes'e mektuplar yazarak kendisine yardım etmesini talep etmiştir. Bu yardımın içeriği ise maddi yardımlar ve Menderes'in kendisini himaye etmesi gibi durumlara dayanmaktadır. Kısakürek, Menderes'ten kendisi için açılmış ya da açılacak olan davalarda verilecek cezalar noktasında arkasında durmasını istemiştir.¹⁰⁵

5.2. Şehir İçi Levhalardan CHP'li Yöneticilerin İsimlerinin Kaldırılması

İslamcı basın tarafından eski yönetime karşı beslenen öfke kapsamında Mart 1951 tarihli Sebilürreşad Dergisi'nde önemli bir ayrıntıya dikkat çekilmiştir. Buna göre, 1950 yerel seçim sonuçları ile DP, tüm ülkede olduğu gibi Ankara'da başarı elde etmiş ve CHP'den belediye yönetimini devralmıştır.¹⁰⁶ Fuat Börekçi Ankara DP Belediye Başkanı adayı olarak girdiği seçimleri kazanmıştır.¹⁰⁷ Börekçi'nin DP'den belediye başkanı seçilmesinin ardından İslamcı basının dikkatini çeken önemli bir adım atılmıştır. Buna göre, Ankara Belediye Meclisi hayatta bulunan şahısların isimleri verilen yerlerin isimleri değiştirilmiştir. Bu bağlamda İnönü'nün ismi bulunan bütün park, cadde ve mahalle isimleri başka adlarla değiştirilmiştir. Saraçoğlu'nun isimlerinin bulunduğu yerlerde de isim değişikliği yapılmıştır.¹⁰⁸ İslamcı basında bu olayın memnuniyetle karşılanmasının sebebi ise Sebilürreşad Dergisinde şu ifadelerle dile getirilmiştir: “Allah'ın, peygamberin isimlerini mermer levhalardan kazıyan, cami duvarlarından indiren, bir çeyrek asır Allah'ın ismini ağzına almamakta müannidane bir ilhad gösteren, benim dinsizliğim taassup derecesindedir diyen, Allahükeber diyenleri zindanlara atan, millet çocuklarını Allah'ım peygamberini öğrenmekten men eden, Kur'an yazılı din kitaplarını toplatıp ayaklar altına atan, Mecliste milletvekillerine bile Allah dedirtmeyen adamların akıbetine bakınız?”¹⁰⁹ Buradan hareketle, daha hayatta iken bazı CHP'li yöneticilerin isimlerinin Menderes dönemi ile birlikte sokak, park ve mahalle isimlerinden silinmesi İslamcı basın tarafından desteklenmiştir. İslamcı basın burada bir nevi hesaplaşma politikası izlemiştir. Geçmişte yaşanan bir takım hadiselerin, Menderes dönemi ile birlikte adeta bir hesaplaşma yoluna gidilmesini şiddetle savunmuştur. Menderes Dönemi'nde yaşanan bu gelişmeler bir takım ulusal basında eleştiri konusu olmuş ve Menderes, “geniş kitlelere hoş görünmek sevdasına düşmekle”¹¹⁰ itham edilmiştir.

¹⁰⁵ Ömer Faruk Kırmıt, “Necip Fazıl Kısakürek'in Adnan Menderes ile Olan İlişkileri”, *Mukaddime*, C. 12, S. 2, 2021, s. 357.

¹⁰⁶ *BCA*, 30.01.00.00.51.309.4.

¹⁰⁷ *BCA*, 30.11.01.00.213.14.17.

¹⁰⁸ “İbret Levhaları”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 98, Mart 1951, s. 360.

¹⁰⁹ *Sebilürreşad*, a.g.m., s. 360.

¹¹⁰ “Demagoji”, *Sebilürreşad*, C. 4, S. 98, Mart 1951, s. 361.

8. İslamcı Basından Menderes'e Yönelik Bazı Eleştiriler

DP, iktidar olduktan sonra dini içerikli bir takım yasaklamaları kaldırarak özellikle bir kısım halkı temsil eden İslamcı basının takdirini kazanmıştır.¹¹¹ Ancak burada temel problem, İslamcı camia ve basının Menderes'ten elde ettikleri taleplere ilaveten her defasında yeni bir talepte bulunmalarıdır. Bu durum Menderes'in hoşuna gitmese de İslamcı basın elde edemedikleri talepler karşısında Menderes hükümetini eleştirmeyi bilmiştir. Bu duruma örnek olarak Türk Ceza Kanunu'nun 163. Maddesi tartışmaları gösterilebilir.

Bu bağlamda, Konya DP İl Kongresi sırasında bir delege söz alarak din hürriyeti ve din terbiyesi konusu ile alakalı DP Hükümetinin şimdiki kadar bir şey yapmadığını iddia etmiştir. Bu iddia üzerine Menderes şu cevabı vermiştir: “DP iktidara gelir gelmez din üzerindeki bütün baskıları kaldırmıştır. Din terbiyesi verecek eleman yetiştirmek için mektepler açtık ve açıyoruz.”¹¹² İddia ve cevabı gündeme taşıyan Sebülürreşad Dergisi'ne göre, DP Hükümeti din üzerindeki baskıyı kaldırmıştır. Ancak tamamen kaldıramamıştır. Arapça ezan meselesinde yasağa uymayanlara yönelik verilen birkaç aylık ceza DP tarafından kaldırılmıştır. Ancak TCK'nın 163. Maddesine¹¹³ hiç dokunulmamıştır. Dergiye göre, dünyanın hiçbir bölgesinde 163. Maddenin öngördüğü şekilde din üzerinde baskı yapan bir başka kanun bulunmamaktadır. Bu madde, “*medeni, hür ve laik bir cemiyet için yüz karasıdır.*” Bu madde kanunlar arasında kaldığı müddetçe din hürriyetinin konuşulması mevzu bahis değildir. Dergiye göre CHP'nin 1950 genel seçimlerinde iktidar olmamasının en temel sebepleri arasında da bu maddenin varlığı gelmektedir. Tüm bunlar ışığında “*bu maddeyi yaşatmak, din ve vicdan hürriyetini idama mahkûm etmek*” anlamına gelmektedir. 163. Madde ile alakalı eleştirilerin bu şekilde dile getirildiği dergide, bu kapsamda Menderes'ten istenilenler aktarılmıştır. Buna göre, “*engizisyon devrinden*

¹¹¹ Menderes'in İslamcı basın nezdinde takdir kazanması, 1948-1950 yılları arasında Millet Partisi'nin genel başkanlığını yapan Yusuf Hikmet Bayur'un dikkatini çekmiş ve Bayur bu konuda Millet Gazetesinin 1 Nisan 1953 tarihli sayısında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: Bu gün memleketimizde irticai bir hareket varsa bunun mesulü Adnan Menderes Hükümetidir. Çünkü din bezirgânlarına devlet hazinesinden yüzlerce lira veren kendisidir. Büyük Doğu, Sebülürreşad, İslam Dünyası gibi mecmuaların safdil vatandaşları zehirlemesine imkân veren Demokrat Parti iktidardır.” Bkz. “Yaptığın hareketi Aynen İade Ediyorum”, *İslam Dünyası*, S. 3, C. 56, 17 Nisan 1953, s. 3; <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yusuf-hikmet-bayur-1891-1980/> (Erişim tarihi: 28 Şubat 2024).; “Nedir Bu Adamların Dinle Zoru”, *Sebülürreşad*, S. 6, C. 148, Nisan 1953, s. 358.

¹¹² “Din Hürriyeti, Din Mektebi”, *Sebülürreşad*, C. 6, S. 127, Mayıs 1952, s. 28.

¹¹³ TCK 163: “Dini veya dinî hissiyatı veya dinen mukaddes tanılan şeyleri alet ederek her ne suret ve sıfatla olursa olsun Devletin emniyetini ihlâl edebilecek harekete halkı teşvik veya bu bapta cemiyet teşkil edenler teşvikat ve teşkilâtın bir guna filî eseri çıkmamış olsa bile muvakkat ağır hapse mahkûm olurlar. Böyle bir cemiyete girenler 313 ncü maddeye göre cezalandırılırlar. Dinî efkâr ve hissiyata müstenit siyasi cemiyetler teşkil edilemez. Bu gibi cemiyetler dağılır. Teşkil edenlerle azaları birinci fıkra mucibince cezalandırılır.” Bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400765.pdf (Erişim Tarihi: 28.02.2024)

arta kalan” bahse konu madde kaldırılmadıkça Türkiye’de din hürriyetinden ve laiklikten bahsetmenin anlamı yoktur. Bu bağlamda dergi, Menderes hükümetini din hürriyeti noktasında adımlar attığını ancak bu adımların yeterli olmadığını savunmaktadır. Bu görüşünü şu ifadelerle okuyucuları ile buluşturmuştur: “*Kalbine hançer sokulmuş bir adamın parmağının ucundaki dikenin çıkarıldığını söylemek hayat ile istihfaf olmaz mı?*”¹¹⁴ Buradan hareketle dergi Menderes’ten “*dinin kalbine sokulan bu hançeri?*” çıkarmasını talep etmiştir. Menderes’in bunu yapması durumunda, milletin kendisini baş tacı yapacağını iddia etmiştir. Dergi son olarak din mekteplerinin yetersizliğinden bahsederek bu konudan DP Milli Eğitim Bakanını sorumlu tutmuş ve bu konudaki eksikliğin Milli Eğitim Bakanının “*boynuna vebal*” olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁵

163. madde ile alakalı DP’ye yöneltilen eleştiriler Serdengeçti Dergisi’nde de karşımıza çıkmaktadır. Dergi yazarlarından Selçuk Köroğlu, bahse konu madde uyarınca Menderes’e ağır eleştiriler yönelmiştir. Bu bağlamda Köroğlu’na göre, “*sabık iktidar ve sabık dindar*” Şemsettin Günaltay, döneminde Meclise getirilen bu kanun, çok ağır hükümler ihtiva etmesinden dolayı bizzat başbakan tarafından, “*Ümit ederiz ki bu kanunu tatbik etmek mecburiyetinde kalmayalım*” şeklinde değerlendirilmiştir. Ancak Köroğlu’na göre 163. Maddeye, DP döneminde daha ağır fıkralar ilave edilmiştir.¹¹⁶ Bu durumu “*taribin garip bir cilvesi*” olarak değerlendiren yazar şaşkınlığını gizleyememiştir. Yazar bu şaşkınlığını şu ifadelerle dile getirmiştir: “*İktidara din hürriyeti, vicdan hürriyeti vaat ederek gelen DP iktidarının, bazı ateistleri el çabukluğu ile CHP’ye rahmet okutacak gayri laik, gayri İslami, gayri insani, gayri vicdani, ne kadar gayri varsa olan bu kanunu daha da ağırlaştırarak öne sürmüşlerdir.*”¹¹⁷ Yazara göre bu durumun farkına varan DP Konya Milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, Menderes’e konu ile ilgili itirazlarını bildirmiştir. Bunun üzerine Menderes, “*dosyayı koltuğuna kastırmış*” ve gitmiştir.¹¹⁸ Bu ifadelerin İslamcı bir dergi tarafından Menderes’e karşı kullanılmış olması, 1952 itibarı ile özellikle TCK 163. Madde üzerinden eleştirilerin gelmeye başladığını göstermektedir. Özetle DP iktidarının ilk yılında Menderes’i dini özgürlükleri yeniden tesis etmekle savunan bir kısım İslamcı Dergi, özellikle 163. Madde yorumu vesilesi ile Menderes’i acımasızca eleştirmek yolunu tercih etmişlerdir. Yazar, DP’yi kendi isteği ile iktidara getiren halkın, bahse konu maddenin kaldırılmasını kendisinden beklediğini ifade ederek yazısını sonlandırmıştır.

163. madde üzerinden Menderes’e yöneltilen eleştiriler Serdengeçti Dergisi’nde farklı açılardan değerlendirilmiştir. Dergiye göre Türk halkının Menderes’i sevmesinin nedenleri arasında onun “*Dinimizi baskıdan kurtardık.*

¹¹⁴ Sebilürreşad, *a.g.m.*, s. 28.

¹¹⁵ Sebilürreşad, *a.g.m.*, s. 29.

¹¹⁶ Selçuk Köroğlu, “163. Maddenin Tenkidi”, *Serdengeçti*, S. 6, C. 14, Mart 1952, s. 6.

¹¹⁷ Köroğlu, *a.g.m.*, s. 6.

¹¹⁸ Köroğlu, *a.g.m.*, s. 6.

Saçıklar, solcular bir arada barman edilemez, bu memleket saçıklardan hiçbir zaman zarar görmemiştir. Zorla, polis ve jandarma kuvvetiyle inkılap olmaz, demokrat bir idare bunu tasvip edemez.”¹¹⁹ şeklindeki beyanları gösterilebilir. Dergi burada bir değerlendirme yaparak bu tarz ifadelerin daha önceki hiçbir yöneticinin ağzından duyulmamasından dolayı, Menderes’in halk tarafından desteklendiğini ifade etmiştir. Bu değerlendirmenin ardından Dergi, DP ve Menderes hakkında zaman zaman şüpheye düştüğünü itiraf etmiştir. Özellikle dini konularda Menderes döneminde yaşana değişim Menderes’in siyaset yapıp yapmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Buradan hareketle, Büyük Doğu’nun Menderes döneminde kapatılması, Serdengeçti Dergisi’nin askeri mahkemeye verilmesi, çeşitli DP İl Kongrelerinde vatandaşın gelen dilek ve temennilerin bazılarının görmezden gelinmesi bahse konu şüphenin içinde barınmaktadır. Halkın isteklerinin irtica ile ilişkilendirildiği için göz ardı edilmesini eleştiren dergiye göre bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: *“Halk, bir sürü kepaşeliklerin önüne geçilmesini, inandığı ve bağlandığı mukaddes kitabın mekteplerde okutulmasını istemiş, memurlara her vesile verilen zamların kaldırılmasını istemiştir. Rusya’da dahi men edilen çıplak kadın teşbirinin önüne geçilmesini istemiştir. Kadınların dairelerden yavaş yavaş tasfiyesini istemiştir. Hepsi yerinde hepsi haklı istekler...”*¹²⁰ Sayılan bu maddelerin irtica ile alakasının olmadığını savunan dergi, bu fikirleri birçok âlimin de paylaştığını dile getirmiştir. Dergiye göre dünyanın birçok ülkesindeki mahkemelerde yeminler kutsal kitaplar üzerinden yapılmaktadır. Türkiye’de de bu düzenlemenin aynısını istemek irtica kapsamında değerlendirilmektedir. CHP’nin bu türden taleplere yüz çevirmesinden dolayı iktidarı kaybettiğinin altı çizilen dergide, DP’nin bu durumdan ibret alması gerekliliği vurgulanmıştır. Tüm bunlar ışığında Menderes’e açık çağrı yapan dergi şu ifadelerle yazıyı sonlandırmıştır: *“Vicdanlardan baskıları kaldırdık diyen Menderes, neredesin! Millet evvel Allah, sonra sana dayanıyor. Sana bakıyor. Göster kendini. Bekliyoruz. Yüzümüzü kara çıkarma.”*¹²¹

Bu bağlamda CHP dönemi din politikası eleştirilirken ve bazı yanlışlıklar ortaya konulurken, benzer hadiselerin DP döneminde de vuku buluyor olması eleştiri konusu olmuştur. Bu duruma örnek olarak Samsun Büyük Kavak Gazetesinin 5 Eylül 1952 tarihli sayısı gösterilebilir. Gazete yazarlarından olan, Bafra Müslüman Türk Vatandaşları adına Osman Denizli’ye göre, Kavak Jandarma Yüzbaşısı, evinde Kur’an’ı Kerim okumakta olan bir hafızın, başında takke bulunmasından dolayı dövüldüğü iddia edilmiştir. Dergi bu hadisesin, 27 yıllık tek parti iktidarı uygulamalarının halen devam etmiş olduğu varsayımı üzerinden DP yönetimini eleştirmiştir. Bu nedenle Menderes’ten bahse konu yüzbaşının şiddetle cezalandırılması istenmiştir.¹²² Aynı doğrultuda CHP dönemi bir takım

¹¹⁹ “DP ve Halk Vicdanı”, *Serdengeçti*, C.6, S. 19/20, Kasım 1952, s. 13.

¹²⁰ Serdengeçti, *a.g.m.*, s. 13.

¹²¹ Serdengeçti, *a.g.m.*, s. 13.

¹²² “Çok Feci Bir Hadise”, *Sebilürreşad*, C. 6, S. 137, Ekim 1952, s. 190.

uygulamaların DP döneminde de devam etmesi İslamcı basında eleştiri konusu olmaya devam etmiştir. Ehli Sünnet Dergisi'nden Abdürrahim Zapsu, Menderes'e hitaben yazmış olduğu yazıda benzer konulara temas etmiştir. Buna göre, Türkiye'de dini teşkilat "*keşmekeşlik*" içerisinde bulunmaktadır. Siyasi partiler dini teşkilatlara "*burun sokmaktadırlar*." Buradan hareketle Zapsu, Menderes'ten bu konu üzerinde yeterince durmadığını ima ederek bu karmaşıklığa bir son vermesini istemiştir. Yazar, Menderes'ten din ve inkılap kavramlarını birbirinden ayırmasını, dini teşkilatı idare edecek ehil kimseleri bulmasını ve "*din düşmanlarının*" mukaddesata olan "*bücumlarına*" bir son vermesini talep etmiştir.¹²³

İslamcı basın tarafından DP'ye yöneltilen önemli eleştiriler arasında hiç şüphesiz DP Dönemi'nde hayata geçirilen 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun¹²⁴ oluşturmaktadır. Sebilürreşad yazarı Yılmaz Öztuna, Atatürk'ü Koruma Kanunu isimli yazısında kanun henüz tasarı halindeyken DP'yi bu konuda sert bir şekilde eleştirmiştir. Öztuna'ya göre; bahse konu tasarı Atatürk'ün resim ve heykellerine, Atatürk'e sözlü olarak ve Atatürk'e yazıyla hakaret ve saldırı olması durumunda cezai müeyyide ön görmektedir. Bu çerçevede kanun tasarısının ruhu, "*kötü bir intiba*" bırakmaktadır. Öztuna varmış olduğu bu kanıtı şu şekilde açıklamıştır: "*Demokrasiye geçtiğimizi ve antidemokratik kanunları ilga*

¹²³ Abdürrahim Zapsu, "Sayın Adnan Menderes", *Ehli Sünnet*, S. 6, C. 125, 15 Kasım 1952, s. 2.

¹²⁴ "TBMM Anayasa Komisyonu'nda alınan kararla TC Anayasası'na aykırı olmadığı yönünde karar verilen Atatürk'ü Koruma Kanunu Tasarısı 14 Temmuz 1951 tarihinde TBMM Umumi Heyeti'ne sevk edilmiştir. Ticani Tarikatı mensuplarının Atatürk'ün büstlerine, heykellerine saldırıları ve Atatürk inkılapları aleyhindeki beyanları ile çeşitli tarikatların faaliyetlerini artırmaları gündemden düşen Atatürk'ü Koruma Kanunu tasarısı tekrar gündeme getirmiştir. Bu yönde kamuoyunun oluşması ile birlikte Demokrat Parti, daha önce TBMM'ye getirdiği ve kabul edilmediği için uzun bir süre gündeme almadığı tasarısı tekrar getirmeye karar vermiştir. TBMM Adalet Komisyonu'nun çalışmalarını tamamlamasından sonra 25 Temmuz 1951 tarihinde Atatürk'ü Koruma Kanunu tasarısı TBMM'ye gelmiş ve tartışılmadan oylanarak kabul edilmiştir. 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu 31 Temmuz tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir." Bkz. Ali Şağan, Demokrat Parti Döneminde İktidar- Sivil Toplum Kuruluşları İlişkileri (1950-1960), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 150-151.; *Kanun maddeleri: BİRİNCİ MADDE* — Atatürk'ün hâtrasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri ve yahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kırleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır. İKİNCİ MADDE — Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispetinde artırılır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli artırılır. ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet Savcılıklarınca re'sen takibat yapılır. DÖRDÜNCÜ MADDE — Bu kanun 3 ayımı tarihinde yürürlüğe girer. BEŞİNCİ MADDE — Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür." Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc033/kanuntbmmc033/kanuntbmmc03305816.pdf (Erişim tarihi: 29.02.2024)

edeceğimizi iddia ettiğimiz şu günlerde, antidemokratik kanunun bir şabeseri meydana gelmek üzeredir. Bu gün hiçbir demokrat ve hatta antidemokratik memleketlerde herhangi bir şahsı korumak için bu şekilde bir kanun yoktur. Zira şahıs mefhumu totaliter zihniyetin birincil ifadesi olup demokrasi ile bağdaşmasına imkân yoktur.”¹²⁵ Kanuna muhalifliğini açıklamaya devam eden yazara göre, herhangi bir vatandaş, Atatürk’ün her gün içki içtiğini hatıra olarak bir başkasına anlatması durumunda sözlü olarak hakaret suçu işlemiş olacaktır. Bu yaptırım nedeniyle hiçbir yazar bu bahsi açmak durumunda kalamayacaktır. Bir tarihçi, Cumhuriyet Dönemi’ne ait bazı vesikalari yazıya dökemeyecektir. Tüm bunlar ışığında yazara göre 14 Mayıs 1950 itibariyle ülke genelinde tesis edilen özgürlük ortamı, bu kanun ile imkânsız hale gelmiş olacaktır. Bir devrin tarihini kaleme almak ya da bu konuda kaynak temin etmek isteyenlerin bu kanunla birlikte susturulacağını düşünen yazar, düşüncelerine şu ifadelerle son vermiştir: “Bu kanun tasarısı kabul edilirse, Türkiye’de hangi zümrelerin borusunun öttüğünü, dosta ve düşmana karşı artık tam manasıyla teşbir etmiş bulunacağız demektir.”¹²⁶ Aynı düşünce ile hareket eden bir başka İslamcı basın temsilcisi İslam Dünyası yazarı Mehmet Kaplan ise Atatürk ile ilgili şu ifadeleri söylemiştir: “Atatürk’üm şahsiyeti sevilebilir. Hareketleri takdir olunabilir. Tıpkı diğer şahıslar gibi seilmeyebilir. Tenkit olunabilir. Diktatörlükle idare olunan memleketler müstesna, dünyanın hiçbir yerinde fani bir şahsın bir millete bir nas ve bir iman gibi kabul ettirilmeye çalışıldığı görülmemiştir.”¹²⁷ Bu bağlamda, İslamcı basında Atatürk heykellerine karşı saldırılar neticesinde İslamcı camiaya karşı adeta bir karalama kampanyası başlatılmıştır.¹²⁸ Tüm bunlar ışığında İslamcı basın her ne kadar, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun münasebetiyle Menderes’i eleştirse de, bu kanunun bazı dini kesim mensuplarının, Atatürk heykellerine fiili saldırılarının etkisi ile çıkarılmış olması gereceğini unutmaktadırlar. Zira Menderes’in ilk iktidar döneminde böylesi saldırıların git gide artış göstermesi, Menderes’in İslamcı camianın yanında toplumun tamamının hassasiyetini göz önüne alarak hareket ettiğini göstermektedir.

Sonuç

14 Mayıs 1950 genel seçimleri ile iktidara gelen Menderes, 1950-1954 yılları arasındaki iktidarı süresinde kendisinin iktidar olmasında destekçisi olan İslamcı basın ile genel itibarla iyi ilişkiler kurmuştur. Bu süreç içerisinde İslamcı basının Menderes’e vermiş olduğu destek kayda değerdir. Bu desteğin Menderes’ten esirgenmemesinin temel sebepleri arasında İslamcı basın ve CHP iktidarlarının yıldızlarının pek de barışmamış olması önemli bir faktör olarak görülmektedir. 1950-1954 seneleri arasında Menderes’in özellikle Arapça ezan yasağını kaldırmış

¹²⁵ Yılmaz Öztuna, “Atatürk’ü Koruma Kanunu”, **Sebilürreşad**, S. 4, C. 100, Nisan 1951, s. 391.

¹²⁶ Öztuna, *a.g.m.*, s. 391.

¹²⁷ Mehmet Kaplan, “Atatürkçülük Bir İdeoloji Olabilir mi?”, *İslam Dünyası*, C. 2, S. 42, 9 Ocak 1953, s. 5.

¹²⁸ *BCA*, 30.01.00.00.132.860.5.

olması, din derslerinin okullarda zorunlu tutulması ve CHP Dönemi'ndeki bazı uygulamanın bu dönemde revizyona tabi tutulması İslamcı basının Menderes'e büyük bir destek vermesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bahse konu basının Menderes'e vermiş olduğu desteğin ilk dönem Menderes iktidarında karşılık bulması, İslamcı basının Türk basını içerisinde güç kazanmasını sağlamıştır. Burada unutulmaması gereken bir diğer konu ise taraflar arasındaki iyi ilişkilerin mütekabiliyet içerisinde cereyan etmesidir. Zira Menderes tarafından kimi İslamcı basın temsilcileri korunmuş ve kollanmıştır. Menderes, siyasetçidir ancak diğer siyasetçilerden en önemli farkı toplumu çok iyi analiz ediyor olmasıdır. Bu bağlamda Menderes, CHP'nin 1950 genel seçimlerini neden kaybettiğini ayrıntısıyla süzgeçten geçirmiştir. Bu incelemeden çıkan en önemli sonuç ise toplumun temel değerleri ve inanışları üzerinde revizyon yapılmaması gerçeğidir. İşte tam da bu noktada İslamcı basın ve Menderes'in birbirlerini destekler bir cephede bulunması, toplumun temel dinamiklerini her iki tarafın da dikkate almasından kaynaklanmaktadır.

Ancak birçok konuda fıkren uyuşan Menderes ve İslamcı basın temel bazı konularda anlaşmazlığa düşmüştür. Bu anlaşmazlığın temelinde, birtakım taleplerini Menderes'e kabul ettirmeyi başaran İslamcı basının, o dönem için Menderes'i zor durumda bırakacak çok farklı talepleri gündeme getirmesinden kaynaklanmaktadır. Özetle Menderes, çok değişik yelpazede farklı uygulamalara sevk edilmek istenmiştir. Bu duruma örnek olarak, 25 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilen Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesine tepki, TCK 163. Maddenin değiştirilmek istenmesi ve Tek Parti Dönemi bazı uygulamaların DP Dönemi'nde de devam ettiriliyor olmasının eleştirilmesi gösterilebilir. Ancak, Türkiye'de uzun süredir iktidar olan CHP, iktidarı DP'ye bırakmış olsa da henüz ordu ve bürokrasi içerisinde etkinliğini korumaktadır. Bu ortamda iktidara gelen Menderes'in temel dinamik ve dengeleri göz ardı ederek, İslamcı basının işaret ettiği birçok konuyu tatbik etmesi söz konusu değildir. Siyaseti iyi okuyan Menderes bunun farkında olduğu için, İslamcı kesimi temsil eden İslamcı basının bu türden bazı taleplerine yüz çevirmiştir. Bu durum Menderes ve İslamcı basın ilişkilerini menfi yönde etkilese de, çalışmanın konusunu teşkil eden 1950-1954 arası Menderes ve İslamcı basın ilişkileri müspet yönde bir gelişim süreci takip etmiştir.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

A.1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

- BCA, 30.01.00.00.17.98.22.
BCA, 30.01.00.00.20.113.6.
BCA, 30.18.01.02.134.113.11.
BCA, 30.01.00.00.51.306.2.
BCA, 30.01.00.00.41.242.2.
BCA, 30.18.01.02.124.85.15.
BCA, 30.11.01.00.191.12.19.
BCA, 30.01.00.00.19.107.4.
BCA, 30.01.00.00.51.309.4.
BCA, 30.11.01.00.213.14.17.
BCA, 30.01.00.00.132.860.5.

B. Süreli Yayınlar

- Akşam Gazetesi
Allah Yolu Dergisi
Cumhuriyet Gazetesi
Ehli Sünnet Dergisi
Gülek Gazetesi
Hakka Doğru Dergisi
Her Gün Gazetesi
İslam Dünyası Dergisi
İslamiyet Dergisi
Müslüman Sesi Dergisi
Sebilürreşad Dergisi
Serdengeçti Dergisi
Ulus Gazetesi
Vakit Gazetesi
Zafer Gazetesi

C. Telif Eserler

- Abay, Gülçin, *Demokrat Parti Döneminde Türk Basınında Din (1950-1960)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.
Akkaya, Bülent, *Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin İç Güvenliği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2010.
Akyaz, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

- Alev, Atayakul Fatma, *Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950- 1954-1957)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Baban, Cihat, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1970.
- Başar, Hamdi Ahmet, *Demokrasi Buhranları*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1956.
- Baytal, Yaşar, “Demokrat Parti’nin Eğitim Politikalarında Din ve Dini Okullar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 66, (2020), s. 91-122.
- Bulut, Yücel, *Demokrat Parti Eğitim Politikaları Bağlamında İmam Hatip Okulları (1950-1960)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2016.
- Çakır, Hamza; Yavalar, Deniz Elif, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/3, (2017), s. 258.270.
- Çakmak, Aşçı Züleyha, *İsmet İnönü Döneminde Uygulanan İç Politikanın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- Çakmak, Celal, *Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Arasındaki Siyasi Çatışmanın Kırşehir’e Yansıması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Doğu Matbaası, Ankara 1949.
- Duman, Doğan, “Demokrat Parti’nin İslami Gazete ve Dergilerle İlişkisi (1946-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 25, (2016), s. 127-154.
- Emiroğlu, Atiye, Uyanık, Necmi, “Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S.18, (2017), s. 54-69.
- Evsile, Mehmet, “Demokrat Parti Bütçe Görüşmelerinde Din ve Laiklik Konusundaki Tartılmalar”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, (2021), s. 55-74.
- Gök, Hacı Veli, “CHP İktidarının Son Döneminde Türkçe Ezan Uygulaması Karşısında İslamcı Basın (1947-1950)”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, S. 10, (Aralık 2022), s. 832-859.
- Gülen, Ahmet, “Demokrat Parti Döneminde Siyasal Şiddet”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 72,(2023), s. 126-149.
- Gürdamar, Ersin, “Demokrat Parti Dönemi’nde Bira Sanayisi’nin Gelişimi (1950-1960)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/4, (2022), s. 1311-1330.
- Güven, Seren; Özkan, Selim Hilmi, “Demokrat Parti’nin İktidara Gelişinde Basının Rolü (1950 Seçimleri ve Basın Faaliyetleri)”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, (2023), s. 115-141.
- Karataş, Cihan, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti’nin Din ve Laiklik Politikalarının Sosyolojik Tablolu*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman 2020.
- Kılıç, Emre, *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2008.

- Kırkpınar, Leyla, “Demokrat Parti (DP) ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18/36, (2018), s. 349-359.
- Kırmit, Ömer Faruk, “Necip Fazıl Kısakürek’in Adnan Menderes ile Olan İlişkileri”, *Mukaddime*, 12/2, (2021), s. 347-379.
- Kocaçimen, Sevgi, *Demokrat Parti Döneminde TBMM’de Atatürk ve Laiklik (1950-1960)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- Koçlar, Bekir, Özduygün, Yunus, “Demokrat Parti’nin İktidara Gelişinin Türk Basınındaki Yansımaları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/13, (2017), s. 264-296.
- Levent, Ramazan, “İrtica ve Ruhsuz Madde Dikotomisi Arasında Demokrat Parti’nin Din Politikası (1950-1960)”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 27, (2021), s. 73-91.
- Nal, Sabahattin, “Demokrat Parti’nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60/3, (2005), s. 137-171.
- Neziroğlu, İrfan, Yılmaz, Tuncer, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (1950-1961)*, C. 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2013.
- Özacun, Orhan, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 2, (2002), s. 206-233.
- Özçelik, Kaya Pınar, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65/3, (2010), s. 163-187.
- Şahin, Mehmet Cem, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6/12, (2012), s. 32-54.
- Şeyhanhoğlu, Hüseyin, “Radyonun Demokratik Yaşamda ve Siyasetteki Etkisi: Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/3, (2019), s. 805-818.
- Şeyhanhoğlu, Hüseyin, *Demokrat Parti ve Siyasal Mubafazakârlık*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2009.
- Şur, Şükrü, *Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidarı*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- Tetik, İdris, *Demokrat Parti’nin 1950-1960 Yılları Arasında Uyguladığı Siyasi Politikaların Türk Demokrasisine Yansımaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2015.
- Tokmak, Mustafa, *Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Tozar, Yılmaz, *Eğitim Politikası ve Demokrat Parti*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Tuncer, Erol, *1954 Seçimleri*, Tesav Yayınları, Ankara, 2011.
- Tunçay, Mete; Koçak, Cemil; Özdemir Hikmet; Boratav Korkut; Hilav, Selahattin; Katoğlu, Murat, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, C 4, İstanbul 1995.
- Tursun, Aysel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Heykel*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2019.
- Tutar, Yelda, *1961 Yassıda Duruşmalarının İstanbul Basınına Yansımaları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2009.

- Türköz, Elif Nagihan, “Demokrat Parti Erken Dönemi Din-Siyaset İlişkisi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/4, (2021), s. 1067-1084.
- Tüzün, Süleyman, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi (1939-1945)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 1998.
- Uluç, Vahap, “Otoriterizm Açısından Demokrat Parti”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/23, (2022), s. 213-239.
- Yellice, Gürhan, Şenel, Aymelek, “DP İzmir İl Örgütünün Beşinci Kongresi ve Amerikan Konsolosu E.F. Rıvınus’un Kongreye Dair İzlenimleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 33, (2018), s. 817-846.
- Yıldırım, Sinan, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S 6, (2004), s. 131-157.
- Yıldız, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/1, (1996), s.
- Yüce, Caner, *Demokrat Parti'nin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Muhalefeti*, Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2008.

D. İnternet Kaynakları

- 140
- TBMM Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuculari/secim3_tr.pdf. (17.02.2024)
- YSK Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>.(17.02.2024)
- Atatürk Ansiklopedisi Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ezanin-turkcelestirilmesi/> (20.02.2024)
- Atatürk Ansiklopedisi Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yusuf-hikmet-bayur-1891-1980/> (Erişim tarihi: 28.02.2024).
- TBMM Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400765.pdf (Erişim Tarihi: 28.02.2024)
- TBMM Resmi İnternet Sitesi (çevrimiçi), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc033/kanuntbmmc033/kanuntbmmc03305816.pdf (Erişim tarihi: 29.02.2024)

Extended Summary

The Democratic Party, one of the longest-standing opposition parties in the Republic of Turkey, was founded on January 7, 1946. DP lost the first general election in 1946 and took its place as the opposition party in the Grand National Assembly of Turkey. The DP, which prepared for the 1950

general elections with the works, discourses and organization it had done during the general elections of 14 May 1950 from 1946, succeeded in being in power alone until 1960 by removing the Republican People's Party, which had been in power for a long time, from the ruling office in the general elections of 14 May 1950. The DP believed that in order to remain in power, it was necessary to establish good relations with the press of the period in order to gain the trust of the people on the one hand and to transfer all its works to the public correctly on the other. The Islamist press has an important place in the Turkish press. Most of the Islamist press has established good relations with the DP and Menderes. The biggest reason for this is that the fact that religious discourse and actions were filtered and subjected to some regulations within the scope of secularism in the CHP Period created a state of exasperation both in the public and in the Islamist press. On the other hand, Menderes's entry into Turkish political life with an understanding that is almost like freedoms has enabled the Islamist press to fully support him in this direction. In this context, the Islamist press, which has been known to take a negative approach to the Turkish azan issue for a long time, had the opportunity to share its demands on this issue with the public more boldly and frequently with the DP's coming to power. Accordingly, the lifting of the ban on Arabic adhan by the Menderes government was welcomed in the Islamist press. However, this satisfaction brought with it the expectation that Menderes would take more radical steps. The most remarkable of these expectations was the demand for the introduction of Arabic tekbir, surre procession, fez, turban and ritual freedom. It seems that some Islamist press wants Menderes to play with the basic dynamics of the revolutions. The main reason for this is due to the different religious discourses between the Menderes government and the one-party governments. The religious discourses expressed by the governments of both periods made the Islamist press move away from the one-party governments and closer to the Menderes governments. This rapprochement brought with it a number of demands from Menderes, as mentioned earlier by the Islamist press. However, Menderes and the Islamist press, which agreed intellectually on many issues, disagreed on some basic issues. The basis of this disagreement is that the Islamist press, which managed to impose some of its demands on Menderes, brought up very different demands that would put Menderes in a difficult situation for that period. In summary, Menderes was wanted to be referred to different applications in a very different range. As an example of this situation, reaction to the entry into force of the Law on Crimes against Atatürk, adopted on July 25, 1951, TCK 163. It can be shown that the article is intended to be changed and the criticism that some practices of the One Party Period are continued in the DP Period. However, although the CHP, which has been in power in Turkey for a long time, has left the power to the DP, it is still active in the army and bureaucracy. It is out of the question for Menderes, who came to power in this environment, to ignore the basic dynamics and balances and apply many issues pointed out by the Islamist press. Since Menderes, who reads politics well, is aware of this, he has

turned away from some such demands of the Islamist press representing the Islamist section. With this fact, some Islamist press representatives were protected and protected by Menderes. Menderes is a politician, but the most important difference from other politicians is that he analyzes the society very well. In this context, Menderes filtered through the details of why the CHP lost the 1950 general elections. The most important conclusion from this study is the fact that there is no revision on the basic values and beliefs of society. At this point, the fact that the Islamist press and Menderes support each other is due to the fact that both sides take into account the basic dynamics of the society.